

Κρίση, καθεστώς κατοχής και Πανεπιστήμιο-Επιχείρηση

Δημήτρης Σ. ΠΑΤΕΛΗΣ*

Μέρος 2ο

Εισαγωγικά	ρισμός και ο χαρακτήρας της εν εξελίξει κρίσης
Περιοδολόγηση και νέο στάδιο της κεφαλαιοκρατίας	Ένας υπό διαμόρφωση πόλος;
Οι πολυεθνικές-διεθνικές εταιρίες ως εσωτερικό όριο της εκτατικής ανάπτυξης του κεφαλαίου. Χρηματιστική ολιγαρχία	Για τον χαρακτήρα της εποχής υπό το πρίσμα της λογικής και των προοπτικών της ιστορίας
Η θέση του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου στο πλέγμα των κυρίαρχων σχέσεων παραγωγής, ο νεοφιλελευθε-	Ιμπεριαλιστική «παγκοσμιοποίηση», και «επιχειρηματικό πανεπιστήμιο»
	Βιβλιογραφία

Εισαγωγικά

Το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε από το ξέσπασμα της εν εξελίξει κρίσης ήταν αρκετό για να σαρώσει την επί μακρόν εδραιωμένη αισιοδοξία του κυρίαρχου λόγου περί «παγκοσμιοποίησης». Τα ιδεολογήματα περί τέλους της ιστορίας, περί ανέφελων προοπτικών της κεφαλαιοκρατίας σε έναν «επίπεδο» πλανητικό κόσμο της άνευ όρων και ορίων «ελεύθερης αγοράς» και της αστι-

κού τύπου κοινοβουλευτικής «δημοκρατίας», σε μια διαδικασία «αποεδαφικοποιημένης» πλανητικής ενοποίησης της ανθρωπότητας, ενός εθελούσιου καταμερισμού εργασίας, όπου όλοι λειτουργούν ως αλληλέγγυοι και ισότιμοι εταίροι με καθολική πρόσβαση σε ελευθέρως ρέοντα αγαθά, υπηρεσίες, πληροφορία, γνώση, επικοινωνία κ.ο.κ., έχουν απολέσει σαφώς την αίγλη τους, στο βαθμό που ο κόσμος της μισθωτής εργασίας και της φτώχειας βιώνει τη δραματική επιδείνω-

* Ο Δημήτριος Σ. Πατέλης είναι Επίκουρος Καθηγητής Πολυτεχνείου Κρήτης.

ση των συνθηκών διαβίωσής του. Τα αισιόδοξα απολογητικά ιδεολογήματα της κεφαλαιοκρατίας, παραχωρούν τη θέση τους σε ένα λόγο απροκάλυπτα αυταρχικό και απαισιόδοξο. Ένα λόγο ανίκανο πλέον να συγκαλύψει τη βαρβαρότητα της κυριαρχίας του κεφαλαίου, καταδικασμένο να επισείει όλο και πιο συχνά ως εσχατολογικό επιχείρημα το μοιραίο «*There is no alternative*» (TINA) της Margaret Thatcher... Η απουσία θετικής και θελκτικής προοπτικής είναι δηλωτική του εύρους και του βάθους της κρίσης και των αδιεξόδων του συστήματος.

Η όποια κρίση, ως έξοδος του συστήματος από την εύρυθμη δομή και λειτουργία του, με τη συνακόλουθη εκδήλωση ανεξέλεγκτων και καταστροφικών διαδικασιών, αναδεικνύει πιο ανάγλυφα τις αντιφάσεις του, τους ιστορικούς όρους και τα όρια της κυριαρχίας του. Η εν εξελίξει γενικευμένη κρίση του συστήματος, καθιστά επιτακτική ανάγκη την κριτική θεώρησή του, τη διερεύνηση του χαρακτήρα του, των αντιφάσεών του, των νομοτελειών που το διέπουν, των δυνατοτήτων προσαρμογής-επιβίωσής του, αλλά και των προοπτικών ξεπεράσματός του, υπέρβασής του από την ανθρωπότητα.

Τα παραπάνω καθίστανται επιτακτικό μέλημα για την αντάξια της κοινωνικής της αποστολής επιστημονική έρευνα και παιδαγωγία.

Τα ερωτήματα που ανακύπτουν είναι πολλά: Ποια είναι τα χαρακτηριστικά, οι αντιφάσεις και οι νομοτέλειες του σύγχρονου παγκόσμιου κεφαλαιοκρατικού συστήματος; Πως συγκροτούνται σήμε-

ρα οι παραγωγικές δυνάμεις και πως συνδέονται με το σύγχρονο πλέγμα σχέσεων παραγωγής; Πως δομείται και πως ιεραρχείται το τελευταίο; Ποια είναι τα βασικά υποκείμενα της οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας; Ποια είναι τα αίτια και οι αφορμές της εν εξελίξει κρίσης; Ποιες οι ομοιότητες και οι διαφορές της από τις προηγούμενες κρίσεις; Πως κλιμακώνεται η κρίση; Ποιες είναι οι επιπτώσεις της και από ποιες φάσεις περνά; Πως εκδηλώνεται η κρίση περιφερειακά και τοπικά, στην Ε.Ε., σε διάφορες χώρες και στην Ελλάδα; Τι νόημα αποκτά σήμερα η έννοια του «ασθενούς κρίκου» του συστήματος; Πως συνδέεται το Επιχειρηματικό Πανεπιστήμιο με την κρίση; Ποιες είναι οι επιπτώσεις της κρίσης και των κυρίαρχων μορφών διαχείρισής της στη νέα γενιά, στην παιδεία, στο Πανεπιστήμιο; κ.ά.

Είναι ανέφικτη η ενδεδειγμένη πραγμάτευση όλων αυτών των ζητημάτων στα πλαίσια αυτού του κειμένου. Ας επιχειρήσουμε τουλάχιστον να σκιαγραφήσουμε στοιχειωδώς ορισμένες θεωρητικές-μεθοδολογικές αρχές, κάποια αφετηριακά σημεία και κατευθυντήριες γραμμές για την περαιτέρω συστηματική πραγμάτευση.

Κατ' αρχήν, αποφασιστική σημασία για τη διερεύνηση των παραπάνω προβλημάτων, έχει η σαφής διάκριση του ίδιου του αντικειμένου της έρευνας από τις περί αυτού του αντικειμένου ιδέες, απόψεις, πεποιθήσεις, υποθέσεις, θεωρίες, θέσεις φορέων, ιδεολογήματα, κ.ο.κ., και τις συνακόλουθες – συχνά άγονες – εμπαιθείς αντιπαραθέσεις. Η κρίση

αυτή θέτει τους πάντες και τα πάντα σε δοκιμασία, τόσο τις δυνάμεις που συστρατεύονται με το σύστημα και επιδιώκουν την αποκατάσταση της «εύρυθμης» λειτουργίας του, όσο και τις δυνάμεις που σε ποικίλους βαθμούς, με διάφορους τρόπους και μέσα το αντιστρατεύονται (ή προβάλλουν ως τέτοιες). Θέτει σε δοκιμασία πρακτικές και θεωρητικές θέσεις και στάσεις.

Οι δυνάμεις που συστρατεύονται με το σύστημα, με την κυριαρχία του κεφαλαίου, υπονομεύουν εν πολλοίς τις όποιες δυνατότητες έχουν να διαγνώσουν αντικειμενικά σε εύρος και σε βάθος την κατάσταση, λόγω ακριβώς της στράτευσής τους, λόγω της μη κριτικής-απολογητικής στάσης τους. Πως να εξετάσει άραγε κανείς ριζικά, εκ θεμελίων, κριτικά και ιστορικά ένα σύστημα, το οποίο θεωρεί εξ' υπαρχής (κατά βάση και εν συνόλω) δεδομένο ως έχει, ανυπέρβλητο, δηλαδή – ανιστορικά;

Οι δυνάμεις που αντιστρατεύονται το σύστημα από τη σκοπιά της εργασίας, διαθέτουν λόγω της κριτικής (έως και επαναστατικής) στάσης τους παραπάνω αναγκαίους όρους αντικειμενικής διάγνωσης της κατάστασης. Ωστόσο, οι αναγκαίοι αυτοί όροι (στο βαθμό που υπάρχουν) δεν είναι και ικανοί. Η εν πολλοίς ορθή κοινωνικοπολιτική στάση, η συστράτευση με τον πόλο της εργασίας στον κοινωνικό πόλεμο με το κεφάλαιο (πολύ δε περισσότερο η περί αυτής διακηρύξεις και αυταπάτες), όπως απέδειξε και ο Μαρξ στη σύγκρουσή του με τον επιφανειακό εργατισμό-αντιεπιστημονι-

σμό, δεν διασφαλίζει κατ' ανάγκη ορθή μεθοδολογία και θεωρία.

Στην κοινωνική θεωρία και στη φιλοσοφία, τα όποια ερευνητικά εγχειρήματα, δεν λαμβάνουν χώρα εν κενώ. Οι φορείς τους, είτε το συνειδητοποιούν είτε όχι, έχουν πάντα να αναμετρηθούν με τις ήδη υπάρχουσες ιδέες, θεωρίες, προκαταλήψεις, κ.ο.κ.

Έτσι, η παρούσα κρίση αναδεικνύει ανάγλυφα και την υποβόσκουσα, σοβούσα κρισιακή γνωσιακή συγκυρία στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών και της φιλοσοφίας. Τα νέα γεγονότα και τα ερωτήματα που εγείρει η συγκυρία, θέτουν σε δοκιμασία τις βασικές λειτουργίες της κεκτημένης επιστημονικής γνώσης και μεθοδολογίας: την αντικειμενική περιγραφή, την εξήγηση-ερμηνεία και την δυνατότητα επιστημονικής πρόβλεψης του τι μέλλει γενέσθαι από τη διάγνωση του φαινομένου δυνατοτήτων. Σε όλες τις επιστήμες, αλλά ιδιαίτερα έντονα στις κοινωνικές και στην πολιτική οικονομία (λόγω της πιο άμεσης σύνδεσής τους με συνειδητές ή ασυνείδητες στάσεις και συμπεριφορές) στις κρισιακές συγκυρίες ελλοχεύουν δύο αλληλένδετες και αλληλοαναπαραγόμενες αγκυλώσεις: του σκεπτικισμού-αναθεωρητισμού και του δογματισμού. Κατά την πρώτη αγκύλωση, με την επίκληση των νέων γεγονότων, των νέων φαινομένων, απολυτοποιείται ο παρωχημένος χαρακτήρας της κεκτημένης γνώσης και η σχετικότητα κάθε γνώσης. Στη δεύτερη αγκύλωση, απολυτοποιείται άνευ όρων και ορίων η βεβαιότητα της αλήθειας της οποίας κεκτημένης γνώσης,

ενώ κάθε τι που θέτει εν αμφιβόλω την τελευταία, απορρίπτεται και καταπολεμείται (κατά το εγγελιανό σχήμα «τόσο το χειρότερο για τα γεγονότα»). Οι αγκυλώσεις αυτές δεν αφορούν μόνο τα «ιδεολογικά συστατικά στοιχεία της άρχουσας τάξης» (Μαρξ), όπως εκδηλώνονται π.χ. στις μέρες μας τραγελαφικά, τόσο με τις εμμονές στα δόγματα των «τιτάνων» του «νεοκλασικού» φονταμενταλισμού της αγοράς, όσο και με τη νεκρανάσταση εκδοχών του κείνσιανισμού και των «οικονομικών της ύφεσης». Αφορούν εν πολλοίς και το λόγο που αρθρώνουν φορείς και διάνοηση της αριστεράς, όπου η έρευνα, η γνώση και η ορθολογική τεκμηρίωση, συχνά υποκαθίστανται από θέσεις-τοποθετήσεις δίχην θεσφάτων, στοχεύοντας κυρίως στην εκ των υστέρων απολογητική δικαίωση προειλημμένων αποφάσεων οργάνων και φορέων, για τον προπαγανδιστικό-ιδεολογικό έλεγχο δια της αυτιστικής περιχαράκωσης, μελών, οπαδών και ψηφοφόρων...

Η κατάσταση επιτείνεται με ποικίλες εκδοχές εμπλοκής των παραπάνω αγκυλώσεων με μονομερείς απολυτοποιήσεις αναφορικά με τα διαλεκτικά δίπολα: ιστορική «συνέχεια-ασυνέχεια», και «αντικειμενικό-υποκειμενικό» σε αμφότερα τα στρατόπεδα. Έτσι, αναφορικά με την κρίση, διατυπώνονται ποικίλες ανιστορικές και αντιδιαλεκτικές απόψεις. Διαβάζουμε για παράδειγμα, ότι «το καπιταλιστικό σύστημα είναι ανέκαθεν το ίδιο», ότι «ο καπιταλισμός είχε, έχει και θα έχει κρίσεις», «η κρίση αυτή είναι παρόμοια με τις προηγούμενες»,

είτε ότι δήθεν «το σύστημα της εποχής μας έχει αλλάξει απόλυτα» και ότι η νυν κρίση επίσης είναι «απολύτως διαφορετική», κ.ο.κ. Συχνά παρουσιάζεται η κρίση αυτή ως απολύτως αυθόρμητο και αντικειμενικά μοιραίο φαινόμενο, σα να ήταν θεομηνία... Από την άλλη πλευρά, η κρίση προβάλλει ως βουλησιαρχικά εννοούμενη υποκειμενική πράξη: ως «λανθασμένη εφαρμογή μιας θεωρίας», ως «απότοκο λανθασμένης εμμονής στις πολιτικές του νεοφιλελευθερισμού», «προϊόν της βουλιμίας κάποιων λαμόγιων», των «Golden Boys», αποτέλεσμα άστοχων θεσμών και κανόνων, που προέκυψε από τη μη συνειδητοποίηση της ανάγκης μεταρρύθμισης των «θεσμών μας» (εθνικών, της Ε.Ε. και διεθνών), είτε ακόμα και ότι η κρίση, η δημοσιονομική τροπή της και οι συνδεόμενοι με αυτήν κίνδυνοι είναι δόλια «κατασκευή», «παραμύθι [με ή δίχως – κατά περίπτωση] δράκο», «πρόσχημα της άρχουσας τάξης για επίθεση στα λαϊκά κεκτημένα», κ.ο.κ.

Εκκινώντας από εύλογη κριτική διάθεση έναντι παρόμοιων διακηρύξεων, μερίδα της αριστερής διάνοησης ανάγει κάθε αναφορά στην παγκοσμιοποίηση σε μυθεύματα, ιδεολογικές κατασκευές και εκφάνσεις του ακραίου νεοφιλελευθερισμού. Μπορεί άραγε να αναχθεί το σύγχρονο παγκόσμιο οικονομικό και κοινωνικό σύστημα στην πολιτική βούληση των φορέων της νέας παγκόσμιας ελίτ και στα συνακόλουθα ιδεολογήματα; Μήπως έχουν πλέον επέλθει ριζικές αλλαγές σε αυτό το σύστημα, η διάγνωση των οποίων υπαγορεύει την εκπόνηση

μιας νέας θεωρητικής σύνθεσης και την διακρίβωση της θεωρητικής περιοδολόγησης της κεφαλαιοκρατίας;

Στην εποχή που η ανάγκη για ολοκληρωμένα εξηγητικά εγχειρίσματα και ελπιδοφόρες προοπτικές γίνεται όλο και πιο έντονη, στα όρια της φιλοσοφίζουσας δημοσιολογίας περί της σύγχρονης κοινωνίας κινούνται ορισμένες προβληματικές απόψεις, που συντάσσονται εσπευσμένα, αποσπασματικά και εκ του προχείρου, μέσω εκλεκτικών συρραφών συγκεχυμένων εμπειρικών-φαινομενολογικών περιγραφών πτυχών και εκφάνσεων της σύγχρονης κοινωνίας. Άνθρωποι, κοινό γνώρισμα των οποίων είναι η κακή γνώση είτε η παντελής άγνοια της κοινωνικής θεωρίας και της μεθοδολογίας του μαρξισμού, παρεμβαίνουν δίκην προφητών επί βασικών προβλημάτων της ιστορίας και της εποχής μας.

Ο ιμπεριαλισμός της εποχής μας, ως γνωστικό αντικείμενο της επαναστατικής θεωρίας και ως πρακτικό-πολιτικό πρόβλημα αναζήτησης επαναστατικής διεξόδου από τα αδιέξοδα που γεννά, συνιστά μια τυπική περίπτωση κρισιακής γνωσιακής συγκυρίας. Οι αλληπάλληλες προβληματικές είτε κρισιακές γνωσιακές συγκυρίες, ανακύπτουν νομοτελώς σε κάθε γνωστική διαδικασία, σε κάθε επιστημονική έρευνα, όταν μέσω του υπάρχοντος επιστημονικού κερτημένου είναι ανέφικτη πλέον η επιστημονικά επαρκής, αντικειμενική, πιστή και πλήρης περιγραφή, εξήγηση και πρόβλεψη σε ότι αφορά το γνωστικό αντικείμενο. Το ίδιο ισχύει και για την

επαναστατική κοινωνική θεωρία και την πολιτική οικονομία.

Η συσσώρευση εμπειρικού υλικού αναφορικά με τις τελευταίες εξελίξεις στο παγκόσμιο κεφαλαιοκρατικό σύστημα, συνηγορεί υπέρ της ανάγκης ενός εμπλουτισμού, μιας νέας σύνθεσης (γενίκευσης και συγκεκριμενοποίησης), μιας διαλεκτικής άρσης-υπέρβασης των κερτημένων της συμβολής του Μαρξ στη διάγνωση της κεφαλαιοκρατίας αλλά και του Λένιν στην ανάλυση του ιμπεριαλισμού. Οι ιστορικές αλλαγές που έχουν επέλθει από την εποχή του Λένιν, είναι ασύγκριτα ευρύτερες και βαθύτερες από εκείνες που είχαν μεσολαβήσει από την εποχή του Κεφαλαίου του Μαρξ, και υπαγόρευαν την κριτική-αναστοχαστική ανάλυση του Λένιν.

Το πρόβλημα δεν λύνεται με αποσπασματικές περιγραφές και ονοματοθεσίες. *Η νέα θεωρητική σύνθεση που θα αναδεικνύει τις νομοτέλειες του νέου σταδίου της παγκόσμιας κεφαλαιοκρατίας, θα επεξεργάζεται την πληθώρα νέων εμπειρικών δεδομένων, θα εδράζεται στην ανάπτυξη της λογικής και μεθοδολογίας του Κεφαλαίου του Μαρξ και της Λογικής της Ιστορίας (Βαζιούλιν) και θα θέτει στον πυρήνα του αναστοχασμού τη συμβολή του Λένιν και κατοπινών ερευνητών.*

Περιοδολόγηση και νέο στάδιο της κεφαλαιοκρατίας

Η συσσώρευση εμπειρικού υλικού αναφορικά με τις τελευταίες εξελίξεις

στο παγκόσμιο κεφαλαιοκρατικό σύστημα, συνηγορεί υπέρ της ανάγκης ενός εμπλουτισμού, μιας νέας σύνθεσης (γενίκευσης και συγκεκριμενοποίησης) και –ενδεχομένως– μιας διαλεκτικής άρσης-υπέρβασης των κεκτημένων της συμβολής του Μαρξ στη διάγνωση της κεφαλαιοκρατίας αλλά και του Λένιν στην ανάλυση του ιμπεριαλισμού. Οι ιστορικές αλλαγές που έχουν επέλθει από την εποχή του Λένιν, είναι ασύγκριτα ευρύτερες και βαθύτερες από εκείνες που είχαν μεσολαβήσει από την εποχή του Κεφαλαίου του Μαρξ, και υπαγόρευσαν την κριτική-αναστοχαστική ανάλυση του Λένιν.

Στην θεωρητική περιοδολόγηση που βρίσκουμε στο μαρξικό έργο, υπάρχει μια πολύ στενή διασύνδεση ανάμεσα στο λογικό και στο ιστορικό, ανάμεσα στην εξέταση της δομής, της διάρθρωσης των κεφαλαιοκρατικών σχέσεων παραγωγής και στην διακρίβωση των ιστορικών σταδίων μέσω των οποίων νομοτελώς αναπτύχθηκε η κεφαλαιοκρατία κατά το γίγνεσθαί της.

Από τις προϋποθέσεις της κεφαλαιοκρατίας –την χειροτεχνία και το εμπόριο– που γεννιούνται στα σπλάχνα της φεουδαρχίας, στην πρωταρχική εμφάνιση της κεφαλαιοκρατίας (με την πρωταρχική συσσώρευση του κεφαλαίου) και από αυτήν, στην διαμόρφωση της κεφαλαιοκρατίας, στις ιστορικές φάσεις του κεφαλαίου που αναλύει ο Μαρξ κατά την εξέταση της μετάβασης από την παραγωγή απόλυτης στην παραγωγή σχετικής υπεραξίας, με τις αλλαγές στους τεχνικούς και κοινωνικούς όρους της πα-

ραγωγής, στα μέσα παραγωγής, στον τρόπο παραγωγής με την στενή έννοια και τις συνακόλουθες αλλαγές στον καταμερισμό και στον χαρακτήρα της εργασίας: από την χειροτεχνία στην μηχανοκίνητη και από αυτήν στην παραγωγή μηχανών, αρχικά με χειροτεχνικό και βιοτεχνικό τρόπο, στη συνέχεια δε, στην μετάβαση στην ωριμότητα της κεφαλαιοκρατίας, στην παραγωγή μηχανών μέσω μηχανών, στην βιομηχανία με εκμηχανισμένη μηχανουργία. Χαρακτηριστικό της τελευταίας είναι η μετάβαση από την τυπική στην πραγματική υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο, με τον κεφαλαιοκρατικό καταμερισμό της εργασίας εντός της παραγωγικής διαδικασίας να καθίσταται τεχνική αναγκαιότητα.

Η μελέτη της περιοδολόγησης της ιστορίας της κεφαλαιοκρατίας, μας οδηγεί στην διάκριση της περιοδολόγησης με την στενή και με την ευρεία έννοιά της: αφ' ενός μεν ως περιοδολόγηση με την στενή έννοια, των σταδίων ανάπτυξης της κεφαλαιοκρατίας ως οικονομικού-κοινωνικού σχηματισμού, αφ' εταίρου δε, εντάσσοντας την περιοδολόγηση της κεφαλαιοκρατίας στα πλαίσια μιας ευρύτερης περιοδολόγησης της ιστορίας ως ολότητας, της ενιαίας στην πολυμορφία της ιστορικής πορείας της ανθρωπότητας, όπου η κεφαλαιοκρατία προβάλλει ως η τρίτη και τελευταία βαθμίδα του σταδίου της διαμόρφωσης της ανθρωπότητας και ταυτοχρόνως, ως ο προθάλαμος, η δημιουργία των προϋποθέσεων της καθαυτό ανάπτυξης της ανθρωπότητας,

της ενοποιημένης (κομμουνιστικής) κοινωνίας. Εδώ η τελευταία δεν προβάλλει ως απλή άρνηση της κεφαλαιοκρατίας, αλλά ως διαλεκτική άρνηση της άρνησης, ως άρση όλης της προγενέστερης ιστορίας (ταξικών και προταξικών μορφών της συμπεριλαμβανομένων). Η επισήμανση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία, δεδομένου ότι είναι πολύ έντονα παρούσα και ιστορικά δικαιωμένη μια αντικαπιταλιστική διάθεση, η οποία δυστυχώς περιορίζεται συχνά σε έναν αφηρημένο αντικαπιταλισμό, χωρίς να είναι εις θέση να διερευνήσει θεμελιωδώς την όλη ιστορική διαδικασία, ώστε να διακριβώσει τι αρνούμαστε και τι διατηρούμε μετασχηματίζοντας και αναπτύσσοντας το, από όλο το ιστορικό γίγνεσθαι, από όλη την ιστορική πορεία της ανθρωπότητας. Διότι, για να λεχθεί παρενθετικά, χαρακτηριστικό της κεφαλαιοκρατίας, ως ανώτερης βαθμίδας της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, είναι μεν ο τεράστιος μετασχηματισμός του συνόλου των ανθρώπινων σχέσεων, αλλά αυτός ο μετασχηματισμός έχει ιστορικούς περιορισμούς. Οι κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγής αδυνατούν να μετασχηματίσουν ριζικά το σύνολο των κληροδοτημάτων των προκεφαλαιοκρατικών μορφών, των προταξικών συμπεριλαμβανομένων εν πολλοίς. Οι μορφές αυτές εντάσσονται τρόπον τινά στην τροχιά του κεφαλαίου, μετασχηματισμένες μεν, αλλά διατηρώντας σημαντικά στοιχεία τους, και κατ' αυτό τον τρόπο καθίστανται οργανικό στοιχείο της εγγενούς ανισομέρειας του παγκόσμιου κεφαλαιοκρατικού συστήματος.

Αυτό το στοιχείο του κοινωνικού γίγνεσθαι απαιτεί ιδιαίτερη διερεύνηση.

Όταν αναφερόμαστε στην ανάπτυξη της κεφαλαιοκρατίας, εννοούμε πάντοτε τις ιστορικές (χωροχρονικά προσδιορισμένες) διαβαθμίσεις της ανάπτυξης της ουσίας, της βασικής αντίφασης του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής (με τη στενή και με την ευρεία έννοια) και αναπαραγωγής του όλου πλέγματος των κεφαλαιοκρατικών σχέσεων παραγωγής στην ενότητά τους. Διαπιστώνουμε λοιπόν, ότι η ανάπτυξη αυτή, –μια κάθε άλλο παρά γραμμική διαδικασία συνέχειας-ασυνέχειας– διέπεται από τους νόμους της διαλεκτικής, και διανύει ορισμένα στάδια (φάσεις κ.ο.κ.), στο καθ' ένα από τα οποία, ορισμένος τύπος, ορισμένο επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων –ως νέα βαθμίδα εντατικής ανάπτυξης του τρόπου παραγωγής– οδηγεί σε νέου τύπου εκτατική ανάπτυξη και σε πολλών επιπέδων αναδιάρθρωση των όρων συσχέτισης εντατικής και εκτατικής ανάπτυξης σε εθνική, περιφερειακή και παγκόσμια κλίμακα.

Ο κεφαλαιοκρατικός κοινωνικοοικονομικός σχηματισμός, θεωρούμενος υπό το πρίσμα της Λογικής της Ιστορίας (βλ. Βαζιούλιν, σ. 371-394), συνιστά την ολοκλήρωση της διαμόρφωσης της ανθρώπινης κοινωνίας. Είναι η ανάπτυξη της μεγάλης ιδιωτικής ιδιοκτησίας επί παρηγμένων μέσων παραγωγής (επί σχετικά αντίστοιχης εαυτής βάσης), και η κυριαρχία των εμπορευματικών και χρηματικών σχέσεων.

Εξωτερικό όριο της εκτατικής ανάπτυξης της κεφαλαιοκρατίας, είναι ο σχηματισμός του παγκόσμιου κεφαλαιοκρατικού συστήματος (τα όρια του οποίου συρρικνώνονται με τη δημιουργία του παγκόσμιου σοσιαλιστικού συστήματος). Εσωτερικό δε όριο της εκτατικής ανάπτυξης της, είναι το όριο της επέκτασης (δια της συγκέντρωσης-συγκεντροποίησης) της κεφαλαιοκρατικής ιδιοκτησίας ως οικονομικού μορφώματος, δηλαδή το μονοπώλιο (βλ. και Λένιν σ.403, 428).

Παρά το γεγονός ότι η κεφαλαιοκρατία περνά στην εντατική της ανάπτυξη από το στάδιο ακόμα της ωριμότητας της (παραγωγή κατ' εξοχήν σχετικής υπεραξίας με την παραγωγή μηχανών από μηχανές), η εντατική ανάπτυξή της γίνεται κυρίαρχη μόνο στο στάδιο του ιμπεριαλισμού. Η αναντιστοιχία παραγωγικών δυνάμεων-σχέσεων παραγωγής εντείνεται, ωστόσο δεν μπορεί να είναι απόλυτη, διότι η απόλυτη αναντιστοιχία προϋποθέτει τον απόλυτο εκτοπισμό της ζωντανής εργασίας από την παραγωγική διαδικασία, την απόλυτη αυτοματοποίηση της παραγωγής συνολικά (τη μεγιστοποίηση του σταθερού κεφαλαίου και την αναγωγή στο μηδέν του μεταβλητού). Ωστόσο, αυτό είναι ένα όριο-άκρον άωτον (της εντατικής ανάπτυξης της κεφαλαιοκρατίας), η επίτευξη του οποίου ανάγεται στο άπειρο. Η επίτευξη αυτού του ορίου θα σήμαινε και υπέρβαση του μέτρου ύπαρξης της κεφαλαιοκρατίας ως ποιότητας και ουσίας, όπως αυτό υπαγορεύεται από τον ενδότερο πυρήνα των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής, από τη θέση της ζω-

ντανής εργασίας στην παραγωγική αλληλεπίδραση της κοινωνίας με τη φύση. Από αυτήν την άποψη, η αυτόματη κατάρρευση της κεφαλαιοκρατίας είναι ανέφικτη και απραγματοποίητη. Αλλά η εγγενής αντιφατικότητα της κεφαλαιοκρατίας γεννά το πραγματικό ιστορικό όριο της εντατικής ανάπτυξης της κεφαλαιοκρατίας: την σοσιαλιστική επανάσταση, η ουσία της οποίας είναι η εξάλειψη της κυριαρχίας της ιδιωτικής ιδιοκτησίας επί των μέσων παραγωγής. Επομένως, η όποια συγκεκριμενοποίηση της περιοδολόγησης του ιμπεριαλισμού, οφείλει σήμερα να εντάξει οργανικά στο πεδίο της έρευνας την γενίκευση της μέχρι τώρα πορείας της παγκόσμιας επαναστατικής διαδικασίας, την αντιφατική πορεία των χωρών του πρώιμου σοσιαλισμού και την πρόβλεψη των τάσεων της παγκόσμιας επαναστατικής διαδικασίας.

Με την εμφάνιση και ανάπτυξη των σοσιαλιστικών χωρών (πολύ περισσότερο, του παγκόσμιου σοσιαλιστικού συστήματος, και των ενισχυόμενων και προσανατολιζόμενων ποικιλοτρόπως από αυτό αντιαποικιοκρατικών και εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων), το όριο εκτατικής ανάπτυξης της παγκόσμιας κεφαλαιοκρατίας συρρικνώνεται ουσιαστικά. Η αμιγής και αδιαμφισβήτητη παγκόσμια κυριαρχία του πόλου των ισχυρών του κεφαλαίου επί του εξαρτημένου κόσμου, διεμβολίζεται δυναμικά από την εναλλακτική ιστορική προοπτική, που δεν είναι πλέον αφηρημένη δυνατότητα, αλλά δρομολογείται η πορεία

της ως ενεργού πραγματικότητας. Εδώ δεν πρόκειται για μια ποσοτική, εκτατική-γεωγραφική συρρίκνωση της κατά τα λοιπά αμετάβλητης κεφαλαιοκρατίας. Είναι μια αλλαγή που *συνεπιφέρει ποιοτικές και ουσιαστικές επιπτώσεις και στους δύο πόλους αυτής της νέας έκφρασης της αντίθεσης κεφαλαίου-εργασίας, και στα δύο αλληλεπιδρώντα και ανταγωνιστικά στρατόπεδα, αλλά και στον ενδιάμεσο διαφιλονικούμενο χώρο*. Είναι μια αλλαγή του πεδίου εκτατικής ανάπτυξης της κεφαλαιοκρατίας, που οδηγεί αναπόδραστα σε εντατικές αναδιαρθρώσεις του μηχανισμού εκμετάλλευσης σε εθνική και διεθνή κλίμακα (βλ. π.χ. την μετάβαση από την αποικιοκρατία στις νεοαποικιοκρατικές μορφές οικονομικής εκμετάλλευσης, την μετάβαση στην κρατικομονοπωλιακή ρύθμιση, το «κοινωνικό κράτος», κ.ο.κ.).

Η σύγχρονη θεωρία οφείλει να αναδείξει την *ιστορική δυναμική της αλληλεπίδρασης εκτατικής και εντατικής ανάπτυξης κεφαλαιοκρατίας και πρώιμου σοσιαλισμού*, σε συνάρτηση με την κλιμάκωση και αποκλιμάκωση της πόλωσης των δύο παγκόσμιων κοινωνικοοικονομικών συστημάτων υπό το πρίσμα της συσχέτισης παγκόσμιας επανάστασης και αντεπανάστασης.

Έχουμε λοιπόν αντικειμενικά να κάνουμε με *δύο στάδια της επαναστατικής διαδικασίας και της οικοδόμησης του σοσιαλισμού σε παγκόσμια κλίμακα*. Το πρώτο στάδιο αποτελείται από *κύματα των πρώιμων επαναστάσεων σε χώρες με*

ασθενές ή μέσο επίπεδο ανάπτυξης (με όλους τους κινδύνους ήττας, καπιταλιστικής παλινόρθωσης κ.λπ.). Η ολοκλήρωση του πρώτου σταδίου, οδηγεί στη *μετάβαση στην εποχή των ύστερων σοσιαλιστικών επαναστάσεων*, με τις οποίες θα εκλείψει και ο καπιταλισμός, οριστικά και αμετάκλητα από την αρένα της ιστορίας.

Από τις νικηφόρες πρώιμες σοσιαλιστικές επαναστάσεις προκύπτει ο *πρώιμος σοσιαλισμός*, που *ανακλύπτει και αναπτύσσεται επί μιας υλικοτεχνικής βάσης η οποία δεν είναι καθ' όλα αντίστοιχη του σοσιαλισμού* (νικηφόρες πρώιμες επαναστάσεις σε χώρες με χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης παραγωγικών δυνάμεων, ανισομερής ανάπτυξη των μέσων παραγωγής, ανισομερής ανάπτυξη και χαμηλό επίπεδο ολοκλήρωσης μεταξύ των σοσιαλιστικών χωρών, έντονη παρουσία χειρωνακτικής εργασίας κ.ο.κ.) και *ανακλύπτει στα πλαίσια συσχετισμών δυνάμεων υπεροχής του κεφαλαιοκρατικού κόσμου* (νικηφόρες πρώιμες σοσιαλιστικές επαναστάσεις αρχικά σε μία και αργότερα σε μερικές χώρες, κεφαλαιοκρατική περικύκλωση από υπέρτερης ισχύος εχθρούς, επαπειλούμενοι πόλεμοι –Β΄ Παγκόσμιος, «Ψυχρός Πόλεμος», πληθώρα τοπικών «θερμών»– βεβιασμένη επίσπευση της σοσιαλιστικής οικοδόμησης με «στρατιωτικοποίηση» και γραφειοκρατικοποίηση της κοινωνίας, βεβιασμένη απόσπαση και προάσπιση του μέγιστου «ζωτικού χώρου» για το σοσιαλισμό, κ.ο.κ.).

Αντίστοιχα δύο είναι τα βασικά χαρακτηριστικά που σηματοδοτούν την έναρξη της εποχής του *ύστερου σοσιαλισμού*:

α) η έναρξη της ανάπτυξης του σοσιαλισμού επί υλικοτεχνικής βάσης η οποία είναι πλέον καθ' όλα αντίστοιχη του σοσιαλισμού και β) οι δυνάμεις του σοσιαλισμού αρχίζουν να υπερέχουν έναντι των δυνάμεων του κόσμου του.

**Οι πολυεθνικές-διεθνικές εταιρίες ως εσωτερικό όριο της εκτατικής ανάπτυξης του κεφαλαίου.
Χρηματιστική ολιγαρχία**

Είναι γεγονός ότι η ανθρωπότητα βρίσκεται σε μια από τις τελευταίες φάσεις της προϊστορίας της, όπου κυριαρχεί η ιδιωτική ιδιοκτησία και τα εγωιστικά ιδιοτελή συμφέροντα. Ο καθοριστικός κρίκος των εγωιστικών συμφερόντων της εποχής μας στις κεφαλαιοκρατικές χώρες είναι οι πολυεθνικές-διεθνικές εταιρίες, οι οποίες θέτουν εαυτόν υπεράνω εθνικών συνόρων και κρατών.

Βασική δομική μονάδα και εσωτερικό όριο της εκτατικής ανάπτυξης του κεφαλαίου στο σύγχρονο στάδιο της ιμπεριαλιστικής παγκοσμιοποίησης είναι οι πολυεθνικές ή διεθνικές εταιρίες είναι οι μεγαλύτεροι πολυκλαδικοί μονοπωλιακοί όμιλοι – συγκροτήματα, που διαθέτουν ευρύ διεθνές (περιφερειακό και παγκόσμιο) δίκτυο παραρτημάτων, τμημάτων και εταιρικών ενώσεων (μέσω εξαγορών, στρατηγικών ενώσεων, συγχωνεύσεων κλπ.) και κυριαρχούν σε κάποιον είτε σε κάποιους τομείς της παγκόσμιας κεφαλαιοκρατικής οικονομίας (με αμοιβαίες εξαγορές και συγχωνεύσεις).

Οι πολυεθνικοί όμιλοι και οι χώρες

που κατ' εξοχήν ελέγχουν και διαχειρίζονται αυτές τις κατακτήσεις της επιστημονικοτεχνικής προόδου, κατέχουν ηγεμονική και κυρίαρχη θέση στον κόσμο. Η παγκόσμια δικτύωσή τους, αναπτύσσεται πρωτίστως στο χρηματοπιστωτικό και χρηματιστηριακό πεδίο και στο διεθνές εμπόριο (εξ' ου και τα αντίστοιχα «θεσμικά» όργανα: Παγκόσμια Τράπεζα, Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, Ο.Ο.Σ.Α., G7-8, Τριμερής, Λέσχη των Παρισίων, Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου κλπ.), ενώ έπεται η δικτύωση-συνεργασία-ανταγωνισμός στο πεδίο της παραγωγής και της εμβάθυνσης του διεθνούς καταμερισμού της εργασίας. Τα παραπάνω σηματοδοτούν τη μετάβαση από τον Κρατικό-μονοπωλιακό καπιταλισμό στον Διακρατικό-μονοπωλιακό καπιταλισμό. Το χρηματιστικό κεφάλαιο, ως άγουσα δομή παγκόσμιας ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και αύξουσας κοινωνικοποίησης της παραγωγής, έχει αλλάξει άρδην.

Κυρίαρχη τάση είναι η συγχώνευση του πολυεθνικού-βιομηχανικού με το πολυεθνικό-χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο και υπό την ανεξέλεγκτη κυριαρχία του τελευταίου, η κερδοσκοπία της παγκόσμιας χρηματιστικής ολιγαρχίας στο χρηματοπιστωτικό πεδίο της κεφαλαιαγοράς. Ενδεικτικά αναφέρω ότι οι ανταλλαγές αγαθών και υπηρεσιών αντιπροσωπεύουν μόλις το 1-1,5% των παγκόσμιων συναλλαγών, η αξία των παραγόμενων στα τέλη του 2007 ήταν 600 τρισ. δολ, ποσό 11 φορές μεγαλύτερο του παγκοσμίου ΑΕΠ, ενώ μόλις 6 εμπορικές τράπεζες ελέγχουν το 90% των προσανατολι-

σμένων στις διεθνείς κεφαλαιαγορές συναλλαγών. Η θέση και ο ρόλος της εν λόγω ολιγαρχίας εξαρτάται μόνο σε τελευταία ανάλυση από τον βαθμό εκμετάλλευσης του συνολικού εργάτη από τον συνολικό κεφαλαιοκράτη (σε παγκόσμια κλίμακα), δηλ. από την ανισομερή ανάπτυξη της πραγματικής οικονομίας, του βιομηχανικού κεφαλαίου. Η εξάρτηση αυτή περιπλέκεται και διαμεσολαβείται πολλαπλά από τους διεθνείς μηχανισμούς κερδοσκοπίας και χρηματιστηριακών χειραγωγήσεων, μέσω της αναδιανομής της παραγόμενης υπεραξίας.

Πολυεθνικές ή διεθνικές εταιρίες είναι οι μεγαλύτεροι μονοπωλιακοί όμιλοι – συγκροτήματα, που διαθέτουν ευρύ διεθνές (περιφερειακό και παγκόσμιο) δίκτυο παραρτημάτων, τμημάτων και εταιρικών ενώσεων (μέσω εξαγορών, στρατηγικών ενώσεων, συγχωνεύσεων κλπ.) και κυριαρχούν σε κάποιον είτε σε κάποιους τομείς της παγκόσμιας κεφαλαιοκρατικής οικονομίας (βλ. π.χ. την ένωση ATT, OLIVETI και TOSHIBA, τις αμοιβαίες εξαγορές και συγχωνεύσεις στην αεροναυπηγική, στην αυτοκινητοβιομηχανία, κ.ο.κ.). Συγκεντρώνουν κολοσσιαίους παραγωγικούς, επιστημονικοτεχνικούς και χρηματιστικούς πόρους, αναπτύσσουν δραστηριότητα σε πολλούς κλάδους, υποτάσσοντας όλο και πιο σημαντικό μέρος των παραγωγικών δυνάμεων της κεφαλαιοκρατίας. Σηματοδοτούν μια διαδικασία αύξουσας διεθνοποίησης της παραγωγής μέσω της διεθνοποίησης του κεφαλαίου. Μετατρέπονται σε ενιαία παραγωγικά τεχνολογικά

συγκροτήματα, βάσει των οποίων ο ενδοεπιχειρησιακός καταμερισμός εργασίας μετατρέπεται σταδιακά και αντιφατικά σε διεθνή. Επιδεικνύουν επιχειρησιακή προσαρμοστικότητα και ευελιξία στις διακυμάνσεις της συγκυρίας της παγκόσμιας αγοράς, επιτάσσουν μονοπωλιακά τα επιτεύγματα της επιστήμης και της τεχνολογίας (με αντίστοιχες μονομέρειες και στρεβλώσεις στην ανάπτυξη της έρευνας) και εάν συντρέχουν λόγοι, μεταφέρουν εσπευσμένα τα κέντρα της δραστηριότητάς τους από χώρα σε χώρα και από κλάδο σε κλάδο, με βασικό κριτήριο τον βέλτιστο για την κερδοφορία τους συνδυασμό των όρων της παραγωγής, διανομής και ανταλλαγής.

Από την άποψη της τεχνολογικής συνιστώσας των παραγωγικών δυνάμεων που λειτουργεί ως βάση της εκάστοτε άγουσας εντατικής ανάπτυξης του ιμπεριαλισμού, παρατηρείται ορισμένη νομοτελής αντιφατική κλιμάκωση.

Στην εποχή του Λένιν, ως βάση της εντατικής ανάπτυξης του ιμπεριαλισμού λειτουργούσαν οι απαρχές, το πρώτο στάδιο της επιστημονικοτεχνικής επανάστασης (αρχές αυτοματοποίησης σε επίπεδο γραμμών παραγωγής, τμημάτων, εργαστηρίων, ενιαία ενεργειακά-παραγωγικά συγκροτήματα, εν σειρά και εν αλληλουχία παραγωγή-συναρμολόγηση, φορτισμός, τεύλορισμός, κ.ο.κ.). Σε αυτό το τεχνολογικό επίπεδο πρωταρχικό ρόλο διαδραματίζει η εξαγωγή κεφαλαίων έναντι της εξαγωγής εμπορευμάτων, γεγονός που αρχίζει να διαμορφώνει βάσει του χρηματιστικού κεφαλαίου το πα-

γκόσμιο σύστημα των σχέσεων παραγωγής, με προνομιακό πεδίο το πεδίο της κυκλοφορίας. Οι κρίσεις και οι πόλεμοι εδραίωσαν την πολιτική της κρατικής μονοπωλιακής ρύθμισης σε διάφορες παραλλαγές της.

Το δεύτερο στάδιο της (που συμπίπτει με την ραγδαία άνοδο των πολυεθνικών) άρχισε στα τέλη της δεκαετίας του 70 και στην δεκαετία του 80, οπότε παρατηρείται η μετάβαση σε άλλο επίπεδο της κατ'εξοχήν εντατικής ανάπτυξης της κεφαλαιοκρατίας, στην *εντατική διαμόρφωση ενός πληροφοριακού τεχνολογικού συγκροτήματος* (ενιαία αυτοματοποιημένα συμπλέγματα, έναρξη παραγωγής αυτομάτων μέσω αυτομάτων, έναρξη αυτοματοποίησης κλάδων, διαστημική, έναρξη τηλεματικής και διαδικτύωσης σε παγκόσμιο ιστό). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα αναδιαρθρώσεις σε επίπεδο εργασιακών σχέσεων και σχέσεων παραγωγής, που προωθούνται με την κινούμενη στον αντίποδα της «γραφειοκρατικής ακαμψίας» της παραδοσιακής κρατικομονοπωλιακής ρύθμισης στρατηγική του νεοσυντηρητισμού-νεοφιλελευθερισμού.

Στις μέρες μας σημειώνεται *νέα στροφή στις παραγωγικές δυνάμεις*, με εντατικότερη προώθηση της *αυτοματοποίησης και του πληροφοριακού-τεχνολογικού συγκροτήματος, των βιοτεχνολογιών, νέων ισχυρότερων πηγών ενέργειας με υψηλό συντελεστή απόδοσης, νέων δυνατοτήτων επίδρασης στον άνθρωπο και στον ανθρώπινο ψυχισμό, κ.ο.κ.* Οι πολυεθνικές εταιρίες και οι χώρες που ελέγχουν και διαχειρίζονται αυτές τις

κατακτήσεις της επιστημονικοτεχνικής προόδου, κατέχουν ηγεμονική και κυρίαρχη θέση στον κόσμο.

Χαρακτηριστικό του *νέου σταδίου* στο οποίο έχει περάσει η ανθρωπότητα, είναι η *αντιφατική ενοποίηση της ανθρωπότητας βάσει των μονοπωλιακών συμφερόντων αυτών των πλέον επιθετικών και κυρίαρχων πολυεθνικών εταιριών, που στην πλειονότητά τους εδρεύουν σε μια μικρή ομάδα χωρών – «εισοδηματιών»* (στις χώρες του «χρυσού δισεκατομμυρίου»). Οι ισχυρότερες κεφαλαιοκρατικές χώρες, ως εθνικές οικονομίες και ως ολοκληρώσεις-συνασπισμοί, γίνονται *κράτη που παρασιτούν μέσω της εκμετάλλευσης της πλειονότητας των καταπιεσμένων και εξαρτημένων λαών.*

Η θέση του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου στο πλέγμα των κυρίαρχων σχέσεων παραγωγής, ο νεοφιλελευθερισμός και ο χαρακτήρας της εν εξελίξει κρίσης

Όπως προανέφερα, το παγκόσμιο κεφαλαιοκρατικό σύστημα –όσο κι αν αδυνατούν κάποιοι να το αντιληφθούν λόγω δογματικών αγκυλώσεων– έχει αλλάξει άρδην ως προς τα ποιοτικά και ουσιαστικά γνωρίσματά του από τις αρχές του 20ου αι., σε βαθμό που να διανύει ένα νέο στάδιο.

Ήταν αρκετό να ξεσπάσει οικονομική κρίση –η πρώτη πραγματικά παγκόσμια συστημική κρίση της κεφαλαιοκρατίας– για να φανεί η καταστροφικά ανεξέλεγκτη φύση της τερατώδους ανισομέ-

ρειας και του καταστροφικού παρασιτισμού αυτού του σάπιου συστήματος, που για την αδηφάγο χλιδή μιας παγκόσμιας ελίτ και των υποτακτικών-υπηρετών της, καταδικάζει απροκάλυπτα σε εξαθλίωση και γενοκτονία δισεκατομμύρια ανθρώπων και οδηγεί σε περαιτέρω κλιμάκωση τον παγκόσμιο πόλεμο. Αυτός ο ακραίος κερδοσκοπικός χαρακτήρας του πολυεθνικού χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου δεν είναι αποτέλεσμα νοσηρής ψυχολογίας (της ακόρεστης βουλμίας κάποιων ανήθικων κερδοσκοπών) είτε κάποιων λανθασμένων πολιτικών επιλογών οπαδών του νεοσυντηρητισμού-νεοφιλελευθερισμού, αλλά νομοτελώς εγγενές στοιχείο του σύγχρονου σταδίου της κεφαλαιοκρατίας, του επιπέδου και του τρόπου ανάπτυξης της βασικής αντίφασης του συστήματος πρωτίστως στη σφαίρα της παραγωγής, στο πεδίο παραγωγής και απόσπασης υπεραξίας. Επί περίπου 3 δεκαετίες αποτέλεσε τον αποτελεσματικότερο μηχανισμό που μπορούσε να ενεργοποιήσει το παγκόσμιο κεφαλαιοκρατικό σύστημα για την ταχεία μονοπωλιακή αξιοποίηση των κεκτημένων της δεύτερης επιστημονικοτεχνικής επανάστασης και για τη δικτύωση της παραγωγής σε παγκόσμια κλίμακα.

Είναι προφανές ότι όποτε ανακύπτουν τέτοιας κλίμακας κοινωνικοοικονομικά και πολιτικά κρίσιμα φαινόμενα, ιδιαίτερα εάν αυτά αιφνιδιάζουν τον κοινό και αλλάζουν άρδην την επί περίπου τρεις δεκαετίες ρουτίνα της λειτουργίας και ανάπτυξης του συστήματος, εγείρο-

νται στο προσκήνιο συνειρμικά απόπειρες αντιπαράβολής του φαινομένου, με παρόμοια φαινόμενα της ιστορίας. Οι περισσότεροι αναλυτές σπεύδουν να εντοπίσουν ομοιότητες και διαφορές της σημερινής κρίσης με την κρίση του 1929.

Ωστόσο, η κατ' αναλογία κρίση είναι εξαιρετικά επισφαλής μέθοδος (ιδιαίτερα όταν υιοθετείται για την ερμηνεία περίπλοκων κοινωνικοοικονομικών φαινομένων με ιστορική μοναδικότητα), δεδομένου ότι αρκούμενη σε επιφανειακές ομοιότητες, επιτείνει την εμπλοκή στον έρποντα εμπειρισμό.

Η κρίση αυτή δεν είναι «μια από τα ίδια». Δεν αρκεί η δογματική επίκληση της γενικής και αφηρημένης τάσης για κρίσεις του καπιταλισμού για να διαγνώσουμε την ιστορικά συγκεκριμένη ιδιαιτερότητά της, τις επιπτώσεις της στη σχέση κεφαλαίου-εργασίας, στην αναδιάταξη των δυνάμεων και στις προοπτικές του κινήματος. Η κρίση αυτή, μεταξύ άλλων αναδεικνύει τη θεωρητική και μεθοδολογική ανεπάρκεια –εξαιρουμένης της συνεισφοράς μερικών λαμπρών ερευνητών– της σύγχρονης πολιτικής οικονομίας, την ανεπάρκεια διερεύνησης του σύγχρονου σταδίου του παγκοσμιοποιημένου ιμπεριαλισμού. Η ανεπάρκεια αυτή είναι έκδηλη τόσο στα ιδεολογικά (και όχι επιστημονικά) επιτελεία των αριστερών μορφωμάτων, όσο και στην εν πολλοίς λοβοτομημένη από την επί δεκαετίες κυριαρχία του «νεοκλασικού» εκχυδαϊσμού καθηγητική «επιστήμη».

Η συστηματική διερεύνηση της εν εξελίξει οικονομικής κρίσης απαιτεί συστη-

ματική μελέτη, η οποία πρέπει να διεξαχθεί αναπτύσσοντας τα κεκτημένα της επαναστατικής θεωρίας και μεθοδολογίας (του Μαρξ, του Λένιν, της Λογικής της Ιστορίας, κ.ο.κ.), αναδεικνύοντας το όλο πλέγμα των σχέσεων παραγωγής της σύγχρονης παγκόσμιας κεφαλαιοκρατίας: την αμεσότητα, την ουσία (παραγωγή), το φαινόμενο (κυκλοφορία) και την πραγματικότητα (ενότητα αμεσότητας, ουσίας και φαινομένου). Εδώ θα περιοριστώ σε μερικές πρώτες επισημάνσεις, για να καταδείξω την ανάγκη περαιτέρω συστηματικών ερευνών.

Μόνο η συγκεκριμένη επιστημονική ανάλυση της συγκεκριμένης συγκυρίας, της βασικής αντίφασης του συστήματος και των παραγών της, του επιπέδου ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων (του επιπέδου ανάπτυξης της κοινωνικοποίησης της παραγωγής), των σχέσεων παραγωγής και της μεταξύ τους διαπλοκής, του χαρακτήρα της εποχής, της δυναμικής όλου του πλέγματος των αντιφάσεων σε παγκόσμιο, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, της ιστορικής ιδιαιτερότητας, των συσπειρώσεων, των πολώσεων και των προοπτικών τάσεων, μπορεί να παράσχει αντικειμενική διάγνωση της κατάστασης με δυνατότητες πρόβλεψης.

Η κρίση που ξέσπασε το 2008, είναι μια κρίση βαθιά, διαρθρωτική, κρίση που προμηνύεται μακρά, η διάρκεια, το βάθος και οι επιμέρους επιπτώσεις της οποίας, παραμένουν εν πολλοίς ανεξιχνίαστα ζητήματα, δεν είναι απλό αποτέλεσμα επιμέρους βουλευτικών χειρισμών παραγόντων του συστήματος, αλλά δομικό στοι-

χείο του, οι απαρχές του οποίου εκδηλώθηκαν κατά τη δεκαετία του 1970-1980 με την απότομη πτώση του ποσοστού κέρδους, με υφέσεις και εξάρσεις (ύφεση της δεκαετίας 1990-2000 σε ΗΠΑ, «χρηματιστηριακό κραχ» 1987, χρεοκοπία ασιατικών τίγρεων, Αργεντινής και Ρωσίας 1997-1998, σκάσιμο της φούσκας των νέων τεχνολογιών 2000, κ.ο.κ.).

Το σύστημα είχε τη δυνατότητα να ξεπερνά, να μεταθέτει στο χρόνο και στο χώρο την κρίση και τις επιπτώσεις της, μέχρι να φτάσει στη σημερινή γενικευμένη μορφή της. *Σημαντικές δυνατότητες περιορισμού και μετάθεσης κρισιακών φαινομένων προσέφερε η επικράτηση της ανοικτής αστικής αντεπανάστασης και διαδικασιών παλινδρόθωσης της κεφαλαιοκρατίας στις περισσότερες χώρες του πρώιμου σοσιαλισμού του 20^{ου} αι., γεγονός που προσέφερε δυνατότητες ραγδαίου επαναπροσδιορισμού των ορίων εκτατικής και εντατικής ανάπτυξης της παγκόσμιας κεφαλαιοκρατίας, προσδίδοντας της αχαλίνωτη ορμητικότητα.* Ωστόσο, το ξέσπασμα αυτής της κρίσης στη γενικευμένη μορφή της ήταν θέμα χρόνου, δεδομένης μάλιστα της ανεξέλεγκτης ανισομέρειας και της συνακόλουθης ανάδειξης νέων κέντρων και πόλων του παγκόσμιου συστήματος.

Καμία άλλη κρίση της κεφαλαιοκρατίας δεν έχει αποκτήσει τέτοια έκταση και βάθος, τέτοιο ακαριαίο παγκόσμιο αντίκτυπο, ως αποτέλεσμα μιας ιδιότυπης διάρθρωσης πληθώρας παραγωγικών διαδικασιών σε παγκόσμια κλίμακα.

Η βασική αντίφαση του κεφαλαιοκρα-

τικού συστήματος, η αντίφαση κεφαλαίου-εργασίας, πολλαπλά διαμεσολαβημένη από τις σύγχρονες μορφές του κεφαλαίου σε όλα τα επίπεδα (παραγωγή, διανομή, ανταλλαγή, κατανάλωση), είναι σε τελευταία ανάλυση η πηγή αυτής της πραγματικά πλανητικής συστημικής κρίσης.

Ως αποτέλεσμα της ταξικής πάλης (που διεξάγεται μεταξύ των πόλων της εργασίας και του κεφαλαίου σε παγκόσμιο επίπεδο, αλλά και της πάλης μεταξύ μονοπωλιακών ομίλων, μεταξύ ιμπεριαλιστικών πόλων, μεταξύ μονοπωλιακών και μη μονοπωλιακών κεφαλαίων, κ.ο.κ.) και των συνακόλουθων αλλαγών της παγκόσμιας συγκυρίας, το κεφάλαιο, έχει την τάση να προσφεύγει στις εξής «λύσεις», ή σε συνδυασμό αυτών: 1. *Μεταφορά της παραγωγής (spatial fix), της επιχείρησης, σε χώρες και περιοχές με το βέλτιστο συνδυασμό εκμετάλλευσης εργασίας, ενέργειας, φυσικών πόρων, μεταφορών, ελαστικότητας αντιρροπτικής νομοθεσίας, κ.ο.κ.* 2. *Τεχνολογική αναδιάρθρωση της παραγωγής, (technological fix).* 3. *Μεταπήδηση σε πιο κερδοφόρους, λιγότερο κορεσμένους, κ.ο.κ. κλάδους παραγωγής (product fix).* 4. *Φυγή στη χρηματοπιστωτική σφαίρα (financial fix), δια της εκποίησης μονάδων παραγωγής, και της στροφής σε χρηματιστηριακές ή άλλες βραχύβιες επενδύσεις.*

Η σύγχρονη κυρίαρχη μορφή του χρηματιστικού κεφαλαίου αποσπάται από την άμεση παραγωγική διαδικασία και αντεπιδρά σε αυτήν επιτείνοντας πολλαπλασιαστικά την διαρθρωτική ανισομέρεια. Ήδη το βιομηχανικό μονοπώλιο

υπονόμευε την αρχή «ίση κερδοφορία για ίσο κεφάλαιο», χωρίς ωστόσο να την ξεπερνά. Το σύγχρονο χρηματιστικό κεφάλαιο στο χρηματοπιστωτικό πεδίο της κεφαλαιαγοράς δεν υπερβαίνει απλώς αυτή την αρχή, αλλά καθιερώνει την αντίθετή της: «άνιση κερδοφορία για ίσο κεφάλαιο», δεδομένου ότι η χρηματιστηριακή ολιγαρχία χειραγωγεί κατά κύριο λόγο ξένα κεφάλαια, μέσω της διαχείρισης πακέτων ελέγχου μετοχών, χαρτοφυλακίων, χρεογράφων, παραγώγων, κ.ο.κ. Τα ίδια κεφάλαια της χρηματιστικής ολιγαρχίας, παρουσιάζουν κατ' αυτό τον τρόπο πολλαπλάσια ποσοστά κερδοφορίας (για επικερδέστερη διέξοδο των υπερσυσσωρευμένων κεφαλαίων) έναντι του μέσου ποσοστού κέρδους και γίνονται μέσο άγριας χειραγώγησης της όλης μάζας των άλλων κεφαλαίων.

Η ζωντανή εργασία που εμπλέκεται σε πραγματικές παραγωγικές διαδικασίες παραμένει η μόνη μορφή που παράγει υπεραξία, η πρωταρχική αναδιανομή της οποίας λαμβάνει χώρα στο πεδίο του ανταγωνισμού των κεφαλαίων. Αυτό αναγκάζονται πλέον λόγω της κρίσης να το ομολογούν με έμμεσο τρόπο και οι φορείς του κεφαλαίου, οι οποίοι αίφνης θυμήθηκαν την «πραγματική» οικονομία, χωρίς να μπαίνουν βέβαια στον κόπο να την αντιδιαστείλουν σοβαρά σε ότι επί τόσες δεκαετίες αποτέλεσε και αποτελεί το κατ' εξοχήν πεδίο της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κερδοσκοπίας. Στο πεδίο δράσης του σύγχρονου χρηματιστικού κεφαλαίου που έχει κατισχύσει ολοσχερώς και διαδραματίζει τον

κυρίαρχο ρόλο στην οικονομία, λαμβάνουν χώρα αλληπάλληλες εντελώς ανεξέλεγκτες και παρασιτικές (άνευ όρων και κανόνων) αναδιανομές υπεραξίας, βάσει ακαριαίων χειραγωγικών επενδυτικών ροών χρηματικού κεφαλαίου σε παγκόσμια κλίμακα (μέσω δικτύωσης και ψηφιοποίησης των συναλλαγών), με δραματικές επιπτώσεις στην παγκόσμια ανισομέρεια της παραγωγής και με αναπροσανατολισμό της πίστης σε καταναλωτικές δραστηριότητες.

Στην κυρίαρχη οικονομική ορολογία εΐθισται να αποκαλούνται τα επίπεδα των κυρίαρχων σήμερα σχέσεων παραγωγής «εικονική», «χρηματιστηριακή» και «πραγματική» οικονομία. *Οι σχέσεις μεταξύ εικονικής (παραγωγών), χρηματιστηριακής (τίτλων) και πραγματικής οικονομίας (παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών) είναι πολλαπλά διαμεσολαβημένες, περιπεπλεγμένες και απόμακρες. Η αποδέσμευση της δραστηριότητας της εικονικής οικονομίας από κάθε τύπου θεσμικούς ελέγχους και εποπτεία, ήταν το πρόταγμα του νεοσυντηρητισμού-νεοφιλελευθερισμού έναντι της «γραφειοκρατίας» της κρατικομονοπωλιακής ρύθμισης και του πρώιμου σοσιαλισμού. Η δυσανάλογη υπερδιόγκωση της εικονικής οικονομίας εις βάρος των δύο άλλων έχει υπαγάγει ολοσχερώς τις τελευταίες στην τροχιά της πρώτης. Η σύνδεση της διογκούμενης εικονικής οικονομίας ως πολιορκητικού κριού των παγκοσμιοποιούμενων κεφαλαιοκρατικών σχέσεων παραγωγής με την ταχεία διεθνή αξιοποίηση τεχνολογικής καινο-*

τομίας, έδωσε το συγκριτικό πλεονέκτημα ταχύτερης μετάβασης στην ευρεία χρήση των άμεσα αγοραία αξιοποιήσιμων κεκτημένων της δεύτερης επιστημονικοτεχνικής επανάστασης, εν συγκρίσει προς την κεϋνσιανού τύπου κρατική-μονοπωλιακή ρύθμιση και την αντίστοιχη διαδικασία της κατ' εξοχήν προσανατολισμένης στην εκτατική ανάπτυξη σχεδιοποίησης, που επικρατούσε στον πρώιμο σοσιαλισμό, και οδήγησε τελικά στην ήττα του. Επήλθε ως αποτελεσματικό σύστημα σήμανσης και επιβολής αγοραίων παραγωγικών αναγκών, με σχετικά αυτόνομες κολοσσιαίες χειραγωγικές και κερδοσκοπικές δυνατότητες. Ωστόσο, η αχαλίνωτη υπερδιόγκωση των σχέσεων παραγωγής της εικονικής οικονομίας ενέχει εξ υπαρχής τον κίνδυνο μετατροπής τους από σύστημα σήμανσης σε αυτόνομο σύστημα διαστρέβλωσης, εμπλοκής, και καταστροφής της ανατροφοδοτούμενης σχέσης μεταξύ των αναγκών της κοινωνίας και της παραγωγής και της κυρίαρχης οικονομικής δραστηριότητας. Η κεφαλαιοκρατία είναι καταδικασμένη να ταλανίζεται ανάμεσα σε ακραίες επιλογές βάσει της μεθόδου της δοκιμής και του σφάλματος.

Πρωταγωνιστικό ρόλο διαδραματίζουν εδώ τα αμοιβαία κεφάλαια αναχαίτισης κινδύνων (κεφάλαια κάλυψης ή περιχαρακωμένα κεφάλαια - hedge funds), η ποικιλία νέων τεχνικών μετάθεσης-κεφαλαιοποίησης των πιστωτικών κινδύνων, τα δομημένα επενδυτικά οχήματα (SIV), οι Off Balance Sheet Activities, τα «Alt-A», οι εγγυημένες υποχρεώσεις

χρέους (CDO διαφόρων εκθετικών τάξεων τιτλοποίησης), συνθετικά χρεόγραφα τύπου Credit Default Swap (CDS) και ποικιλία συνθετικών επενδυτικών παραγώγων και μηχανισμών μόχλευσης [leverage] (πρόκλησης ποσοστιαίας μεταβολής κερδών, πωλήσεων, κόστους, μερισμάτων, κ.ο.κ.), προσανξανόμενων με ρυθμούς χιονοστιβάδας.

Εντυπωσιακή είναι η δυνατότητα μόχλευσης των συνθετικών επενδυτικών παραγώγων των συμβολαίων μελλοντικής εκπλήρωσης (futures) με υποκείμενα προϊόντα: χρηματιστηριακούς δείκτες, τιμές εμπορευμάτων (commodities), συναλλαγματικές ισοτιμίες, επιτόκια (συνήθεις τιμές, κρατικά ομόλογα, έμμεση μόχλευση των options (elasticity), κ.ο.κ. Αυτά τα «εργαλεία» μπορούν να προσφέρουν ταχεία ανάπτυξη επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, με αντίστοιχες αναδιαρθρώσεις παραγωγικών διαδικασιών για την πλέον ευέλικτη, μέγιστη και ταχύτερη αξιοποίηση (πραγματικών ή/και πλασματικών) συγκριτικών τεχνολογικών πλεονεκτημάτων που επιτρέπουν την άντληση μονοπωλιακού υπερκέρδους, ικανού να λειτουργεί για ορισμένα κεφάλαια και για ορισμένο διάστημα (συγκυριακά) αντισταθμιστικά στο νόμο-τάση της πτώσης του μέσου ποσοστού κέρδους (με υψηλά επιτόκια μερισματικής απόδοσης, ταχεία προσέλκυση και ευέλικτη χειραγώγηση περισσότερων ξένων κεφαλαίων). Αυτό έγινε εμφανές με τη «φούσκα» των υψηλών τεχνολογιών που έσκασε το 2000 στις ΗΠΑ (κρίση dotcom στις μετοχές πληροφορικής και τηλεπικοινωνιών).

Ωστόσο, ενέχουν αύξουσα επισφάλεια και διακινδύνευση, δεδομένου ότι σε περιβάλλον υψηλής μεταβλητότητας της πίστης είτε της αγοράς και στην περίπτωση διακυμάνσεων των κερδών, η μόχλευση αυτή γίνεται δίκωπο μαχαίρι, που μπορεί να οδηγήσει ταχύτατα σε ρευστοποιήσεις, πτωχεύσεις, κ.ο.κ. Όπερ και εγένετο: «ως αποτέλεσμα της πλημμυρίδας ρευστού που είχε κατακλύσει την αγορά και της πολιτικής της άνευ όρων δανειοδότησης που ακολουθούσαν οι τράπεζες, στο βαθμό που εξασφάλιζαν ρευστό δίνοντας για εγγύηση τα επισφαλή δάνεια που μόλις είχαν πουλήσει, κι αυτά μάλιστα με τη καλύτερη δυνατή εγγύηση από τις εταιρείες αξιολόγησης πιστοληπτικής ικανότητας. Έτσι δημιουργουργήθηκε ένας φαύλος κύκλος που στο όνομα της ατομικής διασφάλισης επέφερε τη συλλογική ανασφάλεια και επικαλούμενος τη διαχείριση του κινδύνου τον διέχεε σε όλη την έκταση του τραπεζικού συστήματος, με αποτέλεσμα σήμερα κανείς να μην ξέρει που βρίσκονται τα τοξικά ομόλογα κι ακόμη να μην μπορεί να υπολογίσει την αξία τους» (Βατικιώτης, Σοσιαλισμός...).

Αυτό συμβαίνει διότι οι ταχύτερες ροές ασύλληπτων κεφαλαίων με αντίστοιχες επιπτώσεις στην παραγωγή, δεν λαμβάνουν χώρα πρωτίστως βάσει του ορθολογικού εντοπισμού και της προώθησης των πραγματικών αναγκών της κοινωνίας (παραγωγικών και καταναλωτικών), αλλά βάσει της ακαριαίας ανταπόκρισης στις συγκυριακά αγοραίες δυνατότητες μεγιστοποίησης της κερδοφορίας των επενδεδυμένων στην εικονική οικο-

νομία κεφαλαίων. Το κατά τα λοιπά μέσο σήμανσης, αυτονομούμενο πολλαπλά από την πραγματική οικονομία και υπερδιογκούμενο, μετατρέπεται σε αυτοσκοπό, και οδηγεί στην κρίση (εμπλοκή ρευστότητας και αυτοανάρεσή του), προκαλώντας εμφράγματα και νεοπλασίες στο σώμα της χρηματιστηριακής και κυρίως της πραγματικής οικονομίας.

Ως εκ τούτου, η δράση αυτών των μορφών του σύγχρονου χρηματιστηριακού κεφαλαίου είναι *άκρως αντιφατική*. Αφ' ενός μεν *συνιστούν (εύθραυστες, επισφαλείς, κ.ο.κ.) μορφές παγκόσμιας εμβέλειας σχέσεων παραγωγής, που λειτουργούν ως πολλαπλασιαστές ισχύος, μοχλοί, και ινία ακαριαίας ευελιξίας παρεμβάσεων σε αναδιατάξεις-αναδιαρθρώσεις πραγματικών παραγωγικών δυνάμεων και διαδικασιών.* Υπό αυτή την έννοια, λειτουργούν και ως μέσα διεύρυνσης και εμβάθυνσης της κοινωνικοποίησης της παραγωγής σε παγκόσμια κλίμακα, ως εργαλεία σχεδιοποιημένων παρεμβάσεων στην παραγωγή. Αφ' ετέρου δε, *οι τελευταίες, μέσω των σύγχρονων μορφών του κεφαλαίου, δεν ασκούνται βάσει των πραγματικών αναγκών της κοινωνίας και της ορθολογικής συνειδητοποίησης της αλληλεπίδρασης του ανθρώπου με τη φύση, αλλά με γνώμονα την μέγιστη δυνατή κερδοφορία εδώ και τώρα.*

Οι πολλαπλές και πολυεπίπεδες, εμφανείς και αφανείς διαμεσολαβήσεις μεταξύ παραγωγικών διαδικασιών και πραγματικών αναγκών της κοινωνίας ως οργανισμού, λόγω της κυριαρχίας αυτού του τύπου των παγκόσμιων σχέσεων πα-

ραγωγής, δεν λειτουργούν τόσο ως μηχανισμός άμεσης ανταπόκρισης σε αυτές τις πραγματικές ανάγκες, αλλά ως πολλαπλασιαστές και επιταχυντές ανισοροπιών και ανισομέρειας, που προκαλούν καρκινώματα και εμφράγματα.

Η παγκόσμια παραγωγική διαδικασία, ο κοινωνικά και τεχνολογικά διαμεσολαβημένος μεταβολισμός της ανθρωπότητας, όλο και πιο πολύ συγκροτείται σε πλανητική κλίμακα ως οργανικό όλο, με πρωτοφανείς διασυνδέσεις ιστών, οργάνων, συστημάτων, υποσυστημάτων και λειτουργιών, που διατρέχουν σχεδόν όλα τα μήκη και πλάτη (σε ξηρά, έδαφος, υπέδαφος, ύδατα, αέρα, εγγύς διάστημα), χωρίς να διαθέτει κεντρικό νευρικό σύστημα και εγκέφαλο, δηλ. χωρίς κεντρική πρόβλεψη, σχεδιοποίηση, οργάνωση και έλεγχο. *Το ευρισκόμενο στο τελικό στάδιο της διαμόρφωσής του οργανικό όλο της ανθρωπότητας στο σύγχρονο στάδιο του παγκοσμιοποιημένου ιμπεριαλισμού, είναι σα να μεταβολίζει σε επιμέρους χώρες, περιοχές, κοινωνικές ομάδες, κ.ο.κ. βάσει της συνισταμένη πολλών και αντικρουόμενων σημάτων από και προς πολλαπλά συνεργαζόμενα και ανταγωνιστικά κέντρα και περιφέρειες, που οδηγούν τελικά σε σπασμούς με καταστροφικές επιπτώσεις.*

Η ευρύτατη χρήση της ψηφιοποιημένης εκδοχής του χρήματος και η ευρεία χρήση εφαρμογών τηλεματικής για τις ακαριαίες ροές κεφαλαίων σε real-time, αφ' ενός μεν, καταδεικνύουν όλο και πιο ανάγλυφα το αναγκαίο και εφικτό μιας σχεδιοποίησης εντελώς διαφορετικού

επιπέδου, εύρους, βάθους και αποτελεσματικότητας από αυτή που επικράτησε (για λόγους που έχουμε εξετάσει σε άλλα κείμενα) στις κοινωνίες του πρώιμου σοσιαλισμού. Υπό αυτή την έννοια, λειτουργεί ως τρόπος τινά «άρση του κεφαλαίου στα πλαίσια του κεφαλαίου» (κατά τη γνωστή ρήση του Μαρξ αναφορικά με τις μετοχικές εταιρείες του 19^{ου} αι.). Αφ' ετέρου δε, ως αποφασιστική συνιστώσα των κυρίαρχων σχέσεων παραγωγής (της κυρίαρχης μορφής διεθνικού-διακρατικού χρηματοπιστηριακού κεφαλαίου), λειτουργεί και ως μηχανισμός επίτασης των ανισορροπιών, της ανισομέρειας και της ανορθολογικής λειτουργίας των κυρίαρχων εμπορευματικών και χρηματικών σχέσεων της σύγχρονης κεφαλαιοκρατίας. Έτσι, στα πλαίσια των παγκόσμιων σύγχρονων χρηματοπιστωτικών σχέσεων, λόγω αυτού του μηχανισμού και της συνακόλουθης πολλαπλής απόσπασης (σε όλο και πιο διαμεσολαβημένη και συμβατική σχέση) από την ποικιλία και τις διακυμάνσεις του εμπορεύματος εργασιακή δύναμη, *το χρήμα λειτουργεί ταυτοχρόνως και ως συνιστώσα των παραγωγικών δυνάμεων (ροών πληροφορίας με άμεσο τεχνικό αντίκτυπο στη διάρθρωση-αναδιάρθρωση, κ.ο.κ., της παραγωγής) και ως συνιστώσα των κυρίαρχων σχέσεων παραγωγής.*

Η ανεξέλεγκτη ανάπτυξη αυτών των δραστηριοτήτων παίρνει τη μορφή πυραμίδας ή φούσκας, η εμπλοκή της ρευστότητας της οποίας, αρχικά σε αμερικανικούς χρηματοπιστωτικούς κολοσσούς, δρομολόγησε και την τελευταία κρίση.

Όπως επισημαίνει ο Βατικιώτης, «στις ΗΠΑ, το συνολικό χρέος της κοινωνίας (νοικοκυριών, επιχειρήσεων και δημοσίου) που από το 1940 μέχρι το 1980 κυμαινόταν περίπου στο 150% του ΑΕΠ, τα τελευταία 30 σχεδόν χρόνια αυξάνεται σταθερά κι έχει φθάσει να ξεπερνάει ακόμη και το επίπεδο στο οποίο βρισκόταν κατά την κρίση του '30 (300% του ΑΕΠ) αγγίζοντας πλέον το 350%! Το χρέος των νοικοκυριών ειδικότερα, που έχει ξεχωριστή σημασία μια και προδιαγράφει την πορεία της καταναλωτικής ζήτησης, άρα των παραγγελιών και της παραγωγής, αυξήθηκε από 50% του ΑΕΠ το 1980 σε 100% το 2006. Δεν υπάρχει αμφιβολία συνεπώς ότι και η πιο μικρή διαταραχή στην εξέλιξη αυτού του μεγέθους θα ρίξει λάδι στη φωτιά της κρίσης» (Η ύφεση...). Η κατάρρευση του συστήματος των ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων χαμηλής εξασφάλισης των ΗΠΑ δεν ήταν η αιτία, αλλά η θρυαλλίδα που έπληξε το χρηματοπιστωτικό σύστημα στο νευραλγικό του σημείο: στην εύθραυστη διαπλοκή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης.

Η χρηματοπιστωτική φούσκα του παγκοσμιοποιημένου κεφαλαίου δεν περιορίζεται σε χρεοκοπίες και δυσλειτουργίες του χρηματοπιστωτικού συστήματος (χρεοστάσια, εμπλοκές στη διατραπεζική πίστη, κ.ο.κ.), αλλά διαχέεται σε όλα τα επίπεδα της πραγματικής οικονομίας (της μοναδικής που συνδέεται άμεσα με την παραγωγή αξίας και υπεραξίας), και της ζωής των εργαζομένων. Θίγει πλέον ολόκληρους κλάδους παραγωγής και πυλώνες της οικονομικής δρα-

στηριότητας (αυτοκινητοβιομηχανία, ναυπηγική, κατασκευές, ναυτιλία, τουρισμό, κ.ο.κ.). Θίγει άμεσα τα δημοσιονομικά όλων των χωρών, με ομολογούμενους πλέον κινδύνους στάσης πληρωμών και διεθνούς επιτήρησης από τους ίδιους οργανισμούς οι οποίοι επί δεκαετίες λειτουργούσαν ως εγγυητές αξιοπιστίας της χρηματοπιστωτικής αισχροκέρδειας. *Η δεσπόζουσα θέση του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου στο πλέγμα των κυρίαρχων σχέσεων παραγωγής, οδηγεί μεν σε αδιανόητα επίπεδα και μορφές απομύζησης υπεραξίας από την παγκόσμια εργασία, αλλά σε βαθμό πάντα ανεπαρκή για την αξιοποίηση της πληθώρας του «εικονικού» κεφαλαίου που κυκλοφορεί στις αγορές* (Ερμηνεία ...).

Μετατοπίζεται σε υπερχρέωση μικρομεσαίων και μισθωτών (με επανενεργοποίηση ακόμα και μηχανισμών άντλησης απόλυτης υπεραξίας, ευκαιρίας δοθείσης με την επανένταξη στο παγκόσμιο κεφαλαιοκρατικό σύστημα των οικονομικών των χωρών του πρώιμου σοσιαλισμού και την υποχώρηση του εργατικού κινήματος, κ.ο.κ.), με τη μετάθεση της απαξίωσης του μισθού και αντίστοιχη χρονική μετάθεση της πτώσης της αγοραστικής δύναμης των εργαζομένων. Έτσι δημιουργείται ένα μοναδικό φαινόμενο «σύγκλισης συμφερόντων» εργαζομένων, πραγματικής οικονομίας και χρηματοπιστωτικού τομέα, με δανειοδοτούμενη κατανάλωση μισθωτών (και τη συνακόλουθη ψευδαίσθηση πρόσκαιρης ευημερίας σε συνθήκες σκληρής λιτότητας) που συνεπιφέρει περαιτέρω εξατο-

μιευμένη υποδούλωση σε βάθος χρόνου και δέσμευση καταναγκαστικής ατομικής υποταγής (για την πληρωμή της δόσης), παραίτηση από κάθε συλλογική διεκδίκηση, φετιχοποίηση της δημοσιονομικής και χρηματοπιστωτικής σταθερότητας... (βλ. και Μηνακάκη).

Οι κυβερνήσεις, τα διακρατικά όργανα του κεφαλαίου και οι κεντρικές τράπεζες «αντιμετωπίζουν την κρίση σα να επρόκειτο για πρόβλημα ρευστότητας που θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί τροφοδοτώντας με ρευστό το κύκλωμα για να αναχαιτιστεί η πτώση των αξιών, να αναθερμανθεί η εμπιστοσύνη και στη συνέχεια να ξαναπουληθούν οι τίτλοι σε μια σταθεροποιημένη πλέον αγορά. Το πρόβλημα όμως εδώ είναι όλο και περισσότερο πρόβλημα αφερεγγυότητας αυτού του «σκιώδους τραπεζικού συστήματος» που είναι φτιαγμένο από παράγωγα χρηματοπιστωτικά προϊόντα, παιδί της ελεύθερης αγοράς και των κερδοσκοπικών υπερτιμήσεων τις τελευταίες δεκαετίες» (Ερμηνεία...). Λειτουργούν χωρίς να αντιλαμβάνονται το βάθος της κρίσης «ενός ολόκληρου μοντέλου ντοπαρισμένης ανάπτυξης με χρέη σαν να ήταν δυνατόν να ξαναρχίσουν, μετά τη θύελλα, την ίδια πορεία ήρεμα κι ωραία» (ό.π.).

Αυτό το παρασιτικό σύστημα επιχειρεί και πάλι να λύσει την ίδια του την κρίση με κοινωνικό πόλεμο: επιχειρεί να τη φορτώσει στο μόνο παραγωγό του πλούτου της ανθρωπότητας, στον κόσμο της εργασίας, με περαιτέρω ανεργία, ελαστικοποίηση των εργασιακών σχέσεων, μείωση μισθών, κατάργηση ασφαλι-

στικών δικαιωμάτων, αύξηση της φορολογίας, ιδιωτικοποίηση των υπερκερδών και «κοινωνικοποίηση» (φόρτωμα στις πλάτες των φορολογουμένων) των ζημιών του. Υπό αυτή την έννοια, η κρίση αυτή δεν σημαίνει ακόμα και το τέλος του νεοφιλελευθερισμού, πολύ δε περισσότερο, της ίδιας της κεφαλαιοκρατίας. Η τελευταία διαθέτει πλέον πολύ ισχυρότερα μέσα και τρόπους διορθωτικών-ρυθμιστικών παρεμβάσεων σε κρατικό και διακρατικό επίπεδο, έναντι αυτών που υπήρχαν το 1929.

Η κρίση αυτή είναι διαρθρωτική, δεδομένου ότι πλήττει τον πυρήνα του παγκόσμιου συστήματος και συμπαρασύρει, με απρόβλεπτες συνέπειες την ίδια τη δομή του παγκόσμιου καταμερισμού εργασίας, του κύκλου αναπαραγωγής της αξίας και άντλησης υπεραξίας, όπως αυτός διαμορφώθηκε τα τελευταία τριάντα χρόνια. Ως εκ τούτου, θα λειτουργήσει και ως ένα ποιοτικό άλμα για τη ριζική αναδιαμόρφωση της μέχρι τούδε ισορροπίας δυνάμεων, σηματοδοτώντας σαφέστερα το τέλος της εποχής της μονοκρατορίας των ΗΠΑ μετά την παλινόρθωση της κεφαλαιοκρατίας στις περισσότερες χώρες του πρώιμου σοσιαλισμού και την έναρξη μιας νέας εποχής. Μείζον ερώτημα είναι το κατά πόσο και με ποιο τρόπο θα ανακτήσει δυνάμεις η κεφαλαιοκρατία σε παγκόσμια κλίμακα, σε μία νέα ισορροπία της διαμεσολάβησης χρηματοπιστωτικού συστήματος-παραγωγής.

Η κλιμακούμενη οικονομική κρίση περιπλέκεται όλο και πιο στενά με τον εν εξελίξει παγκόσμιο πόλεμο.

Ένας υπό διαμόρφωση πόλος;

Οι αλλαγές στους υπό διαμόρφωση πόλους που δρομολογούν οι εξελίξεις, θα εξαρτηθούν από το εάν και κατά πόσο η Ρωσία, η Κίνα, η Βραζιλία, η Ινδία, κ.λπ. θα μπορέσουν κατ' αρχήν να συγκροτήσουν βιώσιμο πόλο, παραμερίζοντας τις μεταξύ τους αντιφάσεις, καθώς και να προτείνουν μια στρατηγική προοπτική ρεαλιστικών εναλλακτικών ολοκληρώσεων και κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης, παρακάμπτοντας τις ΗΠΑ.

Ιδιαίτερη σημασία αποκτά από αυτή την άποψη η άμεση αντίδραση του *Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάης*. Η πραγματική βαρύτητα αυτού του χαρακτηριζόμενου από αναλυτές αντι-NATO, είναι αντιστρόφως ανάλογη της προβολής του από τα Δυτικά Μ.Μ.Ε. Μόνιμα μέλη του είναι: η Ρωσία, η Κίνα, το Ουζμπεκιστάν, το Τατζικιστάν, η Κιργκιστάν και το Καζαχστάν. Από το Μάιο του 2008 έχει υποβάλλει αίτηση ένταξης το Ιράν, το οποίο ήταν παρατηρητής, όπως και η Ινδία, το Πακιστάν και η Μογγολία. Η έκταση των μελών του είναι το 60% της έκτασης της Ευρασίας, ενώ συγκεντρώνει το 1/3 του πληθυσμού της γης (μαζί με τις χώρες-παρατηρητές, είναι ο μισός πληθυσμός της γης). Δεν είναι μόνο η γεωστρατηγική και στρατιωτική συνιστώσα αυτού του οργανισμού σημαντική, αλλά και η προώθηση της οικονομικής συνεργασίας μεταξύ των μελών του.

Η εκ των πραγμάτων διαφαινόμενη συσπείρωση με τους «ριγμένους» στο πα-

γκόσμιο κεφαλαιοκρατικό σύστημα, με τις όποιες εναπομείνουσες δυνάμεις από τις πρώιμες σοσιαλιστικές επαναστάσεις του 20^{ου} αι. και με την ανερχόμενη αριστερά της Λατινικής Αμερικής, προσδίδει μια ιδιότυπη «κοινωνική» χροιά στον υπό διαμόρφωση άλλο πόλο αυτού του Ιμπεριαλιστικού Παγκόσμιου Πολέμου. Η τελευταία δεν μπορεί να αγνοείται, όσο διεμβολίζει την ισχύ του άξονα των ΗΠΑ, αλλά ενδέχεται να τροφοδοτήσει αυταπάτες περί του χαρακτήρα του (βαθύτατα ιμπεριαλιστικού) πολέμου και διαθέσεις άνευ όρων στήριξης του υπό διαμόρφωση αντιπάλου δέους.

Το στοιχείο του πολέμου έχει απελευθερωθεί και τίποτε δεν μπορεί να θεωρείται πλέον δεδομένο, στατικό και αμετάβλητο. Τα κληροδοτήματα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και το αντίστοιχο Διεθνές Δίκαιο έχουν πλέον κονιορτοποιηθεί από την κλαγγή των όπλων. Η Ρωσία εγκατέλειψε πλέον εμπράκτως τη μετριοπαθή έως ηττοπαθή στάση αμυντισμού και υποχωρητικότητας και αρχίζει να πληρώνει τους οικονομικούς και γεωπολιτικούς της αντιπάλους με το ίδιο νόμισμα: με όρους συσχετισμού δυνάμεων, αναδεικνύοντας τη διεθνή παρουσία της. Κίνα και Ινδίες κινούνται σε παρόμοια τροχιά. Η αρχή του απαραβίαστου των συνόρων και της εδαφικής ακεραιότητας απεμπολείται μέχρι νεότερων αποκρυσταλλώσεων συσχετισμών δυνάμεων, γεγονός που –δεδομένης και της περίπτωσης του Κοσόβου– δρομολογεί μια δυναμική ανεξέλεγκτης και απρόβλεπτης τροπής των πραγμάτων. Οι ΗΠΑ, δεν είναι

πλέον η αδιαμφισβήτητη πλανηταρχέουσα υπερδύναμη, ωστόσο, δεδομένης και της οικονομικής κρίσης, είναι άγνωστο σε τι κλίμακας ολέθριους για την ανθρωπότητα πολεμικούς τυχοδιωκτισμούς θα προβούν για να κρατηθούν εν πλω.

Ο πόλεμος αυτός, που κατά τα φαινόμενα θα διαρκέσει πολλά χρόνια, αποκτά πλέον σαφέστερα τον χαρακτήρα ενός θερμού ιμπεριαλιστικού πολέμου μεταξύ της εναπομείνουσας ιμπεριαλιστικής υπερδύναμης (και δι' αντιπροσώπων: Γεωργία, Ισραήλ, Αιθιοπία, Κολομβία, κ.ο.κ.) και των αναδύμενων νέων μεγάλων δυνάμεων (Ρωσίας, Κίνας, Ινδιών, αραβικών-ισλαμικών χωρών, ιμπεριαλιστικών συγκρούσεων για αναδιανομή των πόρων της Αφρικής, ολοκληρώσεων σε Λατινική Αμερική, αναδιατάξεων που ενδέχεται να προκύψουν στην Ε.Ε.). Δεν είναι ψυχρός πόλεμος, δεδομένου ότι δεν χαρακτηρίζεται από την αντιπαράθεση σε όλα τα επίπεδα δύο συνασπισμών διαφορετικών κοινωνικοοικονομικών και πολιτικών συστημάτων, ενώ ο υπό διαμόρφωση άλλος πόλος, από την άποψη του συσχετισμού των δυνάμεων, δεν είναι ικανός να λειτουργήσει άμεσα και αποφασιστικά αποτρεπτικά προς την περαιτέρω θερμή κλιμάκωση του πολέμου.

Επιπλέον, παρά το εκ των πραγμάτων πιο «κοινωνικό» προφίλ του υπό διαμόρφωση έτερου πόλου και τον επί του παρόντος αμυντικό-απαντητικό χαρακτήρα των κινήσεων του έναντι της επιθετικότητας του αμερικανικού άξονα, δεν πρέπει να αποκλείεται στο μέλλον το ενδεχόμενο μετατροπής αναδύμενων ιμπεριαλι-

στικών δυνάμεων τύπου Ρωσίας σε φασίζουσες επιθετικές μηχανές, με ευρύτερο λαϊκό έρεισμα (λόγω της μακροχρόνιας εξαθλίωσης και ταπείνωσης που υπέστησαν οι λαοί με την επικράτηση της κεφαλαιοκρατικής παλινόρθωσης στις χώρες του πρώιμου σοσιαλισμού και την ασυδοσία των ισχυρών του ιμπεριαλισμού), με ρεβανσιστικά εθνικιστικά ιδεολογήματα.

Όλα αυτά, δεδομένης της διαθέσιμης και αύξουσας καταστροφικής ισχύος των μέσων διεξαγωγής του πολέμου, καθιστούν πιο πιθανό τον κίνδυνο μαζικού αφανισμού της ανθρωπότητας. Όπως αναφέραμε, η κλιμακούμενη οικονομική κρίση περιπλέκεται όλο και πιο στενά με τον εν εξελίξει παγκόσμιο πόλεμο. Η ραγδαία αναδιάρθρωση, μέσω μιας ενδεχόμενης καταστροφής του εικονικού κεφαλαίου και των εγγενών εμπλοκών του, διασφαλιζόταν κατά το παρελθόν με παγκόσμιους πολέμους, με καταστροφή ζωντανής και νεκρής εργασίας (ό.π.). Ωστόσο, υπό τις παρούσες συνθήκες, ένας γενικευμένος παγκόσμιος πόλεμος δεν φαίνεται να συνιστά «λύση», τουλάχιστον στο άμεσο μέλλον. Ο εν εξελίξει θερμός παγκόσμιος πόλεμος, κατά τα φαινόμενα θα παίρνει τη μορφή χρονίζουσας σειράς «ελεγχόμενων» περιφερειακών συρράξεων κυμαινόμενης έντασης για την επιζητούμενη μετατόπιση ισχύος σε οικονομικό, πολιτικό και σε πολεμικό επίπεδο.

Στο εγγύς μέλλον θα ενταθούν στις χώρες της Ε.Ε. οι ενδοκυβερνητικές συγκρούσεις εξ αφορμής της υιοθέτησης

πολιτικής στρατηγικής συνεργασίας με τη Ρωσία και την Κίνα, είτε περαιτέρω πρόσδεσης στον ατλαντικό άξονα. Η σύγκρουση αυτή, ως πολιτική έκφραση της εντεινόμενης με τον πόλεμο σύγκρουσης συμφερόντων, προοπτικών και προτεραιοτήτων μερίδων του κεφαλαίου και οικονομικών ομίλων, διαπερνά το σύνολο των πολιτικών δυνάμεων της Ε.Ε.

Για τον χαρακτήρα της εποχής υπό το πρίσμα της λογικής και των προοπτικών της ιστορίας

Ποια είναι τα χαρακτηριστικά της εποχής μας;

Αν επιχειρούσαμε να δώσουμε έναν οριακά συνοπτικό ορισμό του σημερινού σταδίου του ιμπεριαλισμού, θα λέγαμε ότι ο παγκοσμιοποιημένος ιμπεριαλισμός είναι το διακρατικο-μονοπωλιακό στάδιο της κεφαλαιοκρατικής υπαγωγής της ανθρωπότητας στους διεθνικούς-πολυεθνικούς μονοπωλιακούς ομίλους. Ωστόσο, δεδομένων των κινδύνων και ανεπαρκειών των πολύ σύντομων ορισμών και των συνακόλουθων σχηματοποιήσεων, θα διακινδυνεύσουμε να συνοψίσουμε ορισμένα βασικά γνωρίσματα της ιμπεριαλιστικής παγκοσμιοποίησης:

Συγκέντρωση και συγκεντροποίηση του κεφαλαίου και κοινωνικοποίηση της παραγωγής, που έχει φτάσει σε τέτοια υψηλή βαθμίδα ανάπτυξης, ώστε να δημιουργεί το σημερινό εσωτερικό όριο εκτατικής ανάπτυξης του κεφαλαίου: τους διεθνικούς μονοπωλιακούς ομίλους, οι οποίοι διαδραματίζουν αποφασιστικό

ρόλο στην οικονομική ζωή σε πλανητική κλίμακα.

Συγχώνευση του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου με το βιομηχανικό, υπαγωγή του δεύτερου στο πρώτο και δημιουργία μιας παγκόσμιας χρηματιστικής ολιγαρχίας επί της βάσης αυτού του χρηματιστικού κεφαλαίου. Εξαιρετικά σπουδαία σημασία αποκτούν οι όλο και πιο διαμεσολαβημένα συνδεδεμένες με την παραγωγή ακαριαίες χρηματοπιστωτικές ροές με αντίστοιχη μεταφορά συνιστωσών της παραγωγικής διαδικασίας ανά την υφήλιο, έναντι των παραδοσιακών εξαγωγών κεφαλαίου και εμπορευμάτων.

Βάσει του δεύτερου σταδίου της επιστημονικοτεχνικής επανάστασης, δρομολόγηση της δημιουργίας τεχνολογικής βάσης της παγκοσμίως κατανεμημένης και διαδίκτυωμένης παραγωγής από τους διεθνικούς μονοπωλιακούς ομίλους σε επίπεδο κυρίως παραγωγής και όχι απλώς εξαγωγής-κυκλοφορίας του κεφαλαίου, γεγονός που οδηγεί αφ' ενός μεν σε μετάβαση από την τυπική στην πραγματική υπαγωγή της παγκόσμιας εργασίας στο παγκοσμιοποιημένο κεφάλαιο (ο παγκόσμιος καταμερισμός εργασίας καθίσταται τεχνολογική αναγκαιότητα), αφ' ετέρου δε, σηματοδοτεί την έναρξη της δημιουργίας πλανητικών παραγωγικών δυνάμεων και της τεχνολογικής βάσης ενοποίησης της ανθρωπότητας.

Δεδομένης της αλλαγής του εξωτερικού ορίου εκτατικής ανάπτυξης του κεφαλαίου (λόγω της παλινόρθωσης της κεφαλαιοκρατίας στις περισσότερες χώρες του πρώιμου σοσιαλισμού του 20ου αι.)

και των αλλαγών στην εντατική ανάπτυξη του (λόγω του δεύτερου σταδίου της επιστημονικοτεχνικής επανάστασης και της αναδιάρθρωσης της παραγωγής): 1.Κλιμακώνεται η ανακατανομή του κόσμου μεταξύ των διεθνικών μονοπωλιακών ομίλων και η υπαγωγή όλων των σφαιρών της ζωής της κοινωνίας στους τελευταίους. 2. ανακύπτουν ανακατατάξεις δυνάμεων και συγκρότηση πόλων για την αναδιανομή της γης (εδαφών, υπεδάφους, θαλασσών, αέρος, διαστήματος) και της ισχύος μεταξύ των ισχυρότερων ως προς το κεφάλαιο Δυνάμεων.

Ο παγκοσμιοποιημένος ιμπεριαλισμός είναι ένα ιδιαίτερο στάδιο ανάπτυξης της κεφαλαιοκρατίας: είναι η κεφαλαιοκρατία στο στάδιο εκείνο της ανάπτυξής της, στο οποίο έχει διαμορφωθεί η κυριαρχία των διεθνικών μονοπωλιακών ομίλων και του χρηματιστικού κεφαλαίου, έχουν αποκτήσει εξαιρετική σημασία οι ακαριαίες χρηματοπιστωτικές ροές, δημιουργείται η τεχνολογική βάση ενοποίησης της παραγωγής σε παγκόσμια κλίμακα από αυτούς τους ομίλους, κλιμακώνεται η ανακατανομή του κόσμου μεταξύ των διεθνικών μονοπωλιακών ομίλων, και πάλι για την ανακατανομή εδαφών, υπεδάφους, θαλασσών, αέρος, διαστήματος και ισχύος μεταξύ των μεγαλύτερων κεφαλαιοκρατικών χωρών και των πόλων τους.

Η ανθρωπότητα βρίσκεται σήμερα στη δίνη μιας παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, της πρώτης πραγματικά πλανητικής κρίσης της κεφαλαιοκρατίας, ανατροφοδοτούμενης και ολοένα και πιο πε-

ριπλεκόμενης με τον εν εξελίξει τρίτο θερμό παγκόσμιο πόλεμο, τον πρώτο πραγματικά πλανητικό ιμπεριαλιστικό πόλεμο. Αυτή η πλανητική περιδίνηση μπορεί και να οδηγήσει σε πλανητική καταστροφή, για να θυμηθούμε την πολύ επίκαιρη παρατήρηση του Μαρξ για το ενδεχόμενο ενός ιστορικού αδιεξόδου, η έκβαση του οποίου μπορεί να αποβεί κοινός τάφος όλων των εμπλεκομένων (ανταγωνιστικών τάξεων, συνασπισμών, κ.ο.κ.) και τέλος του πολιτισμού. Ωστόσο, αυτή η καταστροφική περιδίνηση, δεδομένου ότι φέρνει στην επιφάνεια, αποκαλύπτει όλο και πιο ανάγλυφα τα αδιέξοδα και τις αντιφάσεις του κεφαλαιοκρατικού συστήματος, τη σαθρότητα των θεμελίων και των θεσμών του, την ιστορική του χρεοκοπία, εμπεριέχει και το γόνιμο σπόρο της επανάστασης, της μόνης πραγματικής διεξόδου της ανθρωπότητας από το αδιέξοδο στην πορεία για την κοινωνικοποιημένη ανθρωπότητα. Ο σπόρος αυτός ήδη προβάλλει και θα προβάλλει όλο και πιο έντονα στο ιστορικό προσκήνιο, οδηγώντας αναπόδραστα σε επαναστατικές καταστάσεις, οι οποίες είναι εκ των ων ουκ άνευ όρος για των ενδεχομένως πρώιμων (βλ. Λατινική Αμερική), αλλά κυρίως των ύστερων σοσιαλιστικών επαναστάσεων

Το ξέσπασμα οργής και αγανάκτησης της ελληνικής νεολαίας το Δεκέμβριο του 2008 και ο διεθνής του αντίκτυπος (ανάδιπλωση Σαρκοζί για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση στη Γαλλία, πρωτοφανές κίνημα αλληλεγγύης) δείχνουν ότι υπάρχουν δυνατότητες ανάπτυξης ενός κινή-

ματος του πόλου της παιδείας-εργασίας. Οι κινητοποιήσεις αυτές, *μικρός προσεισμός, προανάκρουσμα των γαιοτεκτονικών ανακατατάξεων που έρχονται*, αποκτούν ιδιαίτερη σημασία ως εμπειρία ενός κινήματος, στο οποίο εντάσσονται όλο και πιο πολύ μορφωμένα τμήματα της νεολαίας που απαρτίζουν το υπό διαμόρφωση νέο υποκείμενο της εργασίας. Επιπλέον, επιτρέπουν την αποκάλυψη του τι πραγματικά και πρακτικά πρεσβεύουν οι συνιστώσες των μορφωμάτων της αριστεράς που συνιστούν κατάλοιπα αγώνων του παρελθόντος.

Η κρίση πέρασε από το χρηματοπιστωτικό πεδίο στην άμεσα παραγωγική διαδικασία της «πραγματικής οικονομίας» και μετεξελίχθηκε σε δημοσιονομική, στο βαθμό που το κράτος αναλαμβάνει άμεσα λειτουργίες «διάσωσης» του τραπεζικού τομέα και ως αποτέλεσμα της ανισομέρειας στην ολοκλήρωση της ΕΕ και διεθνώς. Η κρίση αυτή αποκτά και μερικά πρωτόγνωρα χαρακτηριστικά. Άμεσα πλήττονται όχι πλέον χώρες του λεγόμενου «τρίτου κόσμου», αλλά χώρες της περιφέρειας του «πρώτου κόσμου» και δη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ίδια η νομισματική ένωση της ζώνης του ευρώ, με την εξωστρεφή αναδιάρθρωση των οικονομιών και την αποβιομηχάνιση των χωρών της περιφέρειας, επέτεινε την ενδοευρωπαϊκή ανισομέρεια και οδήγησε στην μετεξέλιξη της κρίσης σε «κρίση δημόσιου χρέους». Η Ελλάδα αποτέλεσε τον πρώτο «ασθενή κρίκο» για την επιβολή ενός συστήματος «διάσωσης» από τη χρεοκοπία, μέσω του ΔΝΤ, της ΕΚΤ και

της ΕΕ. Το περίφημο «μνημόνιο» και οι διαδοχικές επικαιροποιήσεις του, επιβάλλουν ένα καθεστώς κατοχής και επιτήρησης, με ουσιαστική απώλεια κυριαρχικών δικαιωμάτων, με ληστρική επιβολή σε συνθήκες «σοκ και δέους» μιας αποπληθωριστικής πολιτικής, με όρους κοινωνικού πολέμου κατά της μισθωτής εργασίας, των συνταξιούχων και της νεολαίας. Ακολουθεί η Ιρλανδία, ενώ έπονται Πορτογαλία, Ισπανία και άλλες χώρες (βλ. και Καζάκη).

**Ιμπεριαλιστική
«παγκοσμιοποίηση», και
«επιχειρηματικό πανεπιστήμιο»**

Όλο και πιο βαρύνων γίνεται ο ρόλος της επιστήμης και της τεχνολογίας στην παραγωγική διαδικασία, γεγονός που συνιστά την αντικειμενική βάση της μεταφυσικής υποστασιοποίησης αυτού του ρόλου στα περί «κοινωνίας της γνώσης» και «κοινωνίας της πληροφορίας» ιδεολογήματα. Αυτή η αντικειμενική φαινομενικότητα ενισχύεται από το γεγονός της σχετικής αυτονόμησης της επιστημονικής-ερευνητικής δραστηριότητας από το όλο πλέγμα του καταμερισμού της εργασίας, αλλά και από την ιδιοτυπία του προϊόντος της επιστημονικής εργασίας: την δυνατότητα επί μακρόν απόσπασής του από τη δραστηριότητα που το γεννά, την σχετική αυτονόμηση των υλικών φορέων συσώρευσης-«απομνημόνευσης», επεξεργασίας, κωδικοποίησης, συστηματοποίησης, δικτύωσης και διακίνησής του

από τον ανθρώπινο εγκέφαλο, το ευρύτατο φάσμα δυνατοτήτων πρακτικών διεξόδων που διανοίγει και από τον χωροχρονικά κυμαινόμενο βαθμό ελευθερίας για την όποια παραγωγική πραγμάτωσή του.

Κατ' αυτό τον τρόπο, η επιστημονική γνώση είναι *δυνάμει αξία χρήσης, η μετατροπή της οποίας σε ενεργεία (άμεσα κοινωνική αξία) διαμεσολαβείται από ένα περίπλοκο πλέγμα αλληλεπιδράσεων μεταξύ παραγωγικών δυνάμεων (παραγωγικών αναγκών) και κοινωνικών σχέσεων (οικονομικών, κοινωνικών, πολιτικών και ιδεολογικών), το οποίο (πλέγμα) συγκροτεί και τους αναγκαίους και ικανούς όρους αυτής της μετατροπής*. Το προϊόν της επιστημονικής έρευνας επί κεφαλαιοκρατίας δεν συνιστά αυτοτελή αξία χρήσης, αλλά *φορέα της συνολικής εργασιακής αξίας* κατά τρεις τρόπους: 1. λειτουργεί ως *μηχανισμός μεταβίβασης αξίας σε άλλα προϊόντα* (μέσω του σχεδιασμού και της τεχνολογίας), 2. λειτουργεί ως μέσο και τρόπος μεταβίβασης αξίας, με το *σύστημα προπαρασκευής του ανθρώπου ως υποκειμένου της εργασίας* (ποικίλων βαθμών μόρφωσης, κατάρτισης, εξειδίκευσης, κ.ο.κ.) και του συνόλου των κοινωνικών σχέσεων και δραστηριοτήτων (παιδεία, εκπαίδευση ως μηχανισμός «κατεργασίας» ανθρώπων μέσω της «κατεργασίας» γνώσεων) και 3. ως *κεκτημένη γνώση, λειτουργεί (ευρετικά και μεθοδολογικά) ως μέσο και τρόπος προσπορισμού νέας γνώσης*, ως μηχανισμός μεταβίβασης αξίας στη νέα γνώση (βλ. και Αμπντούλοφ, Κούλκιν, σ. 38-39). Χαρακτηριστική για την εποχή μας είναι η

πρωτόγνωρου βαθμού συγκέντρωση και συγκεντροποίηση της μονοπωλιακής χρήσης των επιστημονικών ερευνών.

Πρότυπο θεσμικής υπαγωγής της επιστήμης στο κεφάλαιο είναι εδώ και μερικώς δεκαετίες το αμερικανικό πανεπιστημιακό σύστημα, η αποδοτικότητα του οποίου, η ικανότητά του για δυναμική ανάπτυξη, απορρόφηση και αποτελεσματική χρήση μεγάλων κονδυλίων, συναρτώνται με το πνεύμα «επιχειρηματικότητας» και «ανταγωνιστικότητας» που διαπνέει τους ακαδημαϊκούς κύκλους. Αντίστοιχο είναι και το πρότυπο του ακαδημαϊκού λειτουργού-επιχειρηματία, ο οποίος είναι πανταχού παρών και διαθέσιμος στην αγορά, συνεργάζεται (αν δεν συγκροτεί ο ίδιος) με κάθε είδους οργανώσεις (εταιρίες, κοινοπραξίες, κ.ο.κ.), οι οποίες ιδρύονται, αναπτύσσονται και εξαφανίζονται σε συνάρτηση με τις εκάστοτε συγκυριακά ανακύπτουσες δυνατότητες βραχυπρόθεσμης χρηματοδότησης. Στον σύγχρονο κόσμο της κυριαρχίας του κεφαλαίου, η επιστήμη και το πανεπιστήμιο είναι αρένα ενός αδυσώπητου ανταγωνισμού μεταξύ οργανωμένων θεσμών (τιμημάτων, τομέων, σχολών, πανεπιστημίων, ερευνητικών κέντρων, κ.ο.κ.), συγκυριακών εξωθεσμικών συσσωματώσεων και μεμονωμένων επιστημόνων, εντός της οποίας οι εμπλεκόμενοι, συχνά δεν φεύδονται θεμιτών και αθέμιτων μέσων κατίσχυσης και επιβολής (συμπεριλαμβανομένης και της απάτης, της κατασυκοφάντησης και εξόντωσης αντιπάλων, της λογοκλοπής, της απηνούς εκμετάλλευσης υφισταμένων, φοιτητών, μεταπτυχιακών,

κ.ο.κ., της κολακείας προς τους προϊστάμενους, τους οικονομικά και πολιτικά ισχυρούς, της καταδολίευσης, της κατάδοσης, της τρομοκρατίας, κ.ο.κ.).

Η σύγχρονη ιμπεριαλιστική παγκοσμιοποίηση του κεφαλαίου, εκφράζεται και με την θεαματική ανισομέρεια λαών, εθνών και περιοχών, με μια εν πολλοίς *χωροταξικά ιεραρχημένη διανομή των πολιτισμικών αγαθών της επιστήμης και της τεχνολογίας* (Κοβαλιόφ), στα πλαίσια της σύγχρονης *τεχνολογικής νεοαποικιοκρατίας*. Και μάλιστα, οι ισχυρές ως προς το κεφάλαιο χώρες, με επικεφαλής τις Η.Π.Α., επιδιώκουν την εδραίωση της κυριαρχίας τους και μέσω μηχανισμών *αφαίμαξης εγκεφάλων* και αποκλεισμού (αποκλειστικής νομής) από την πρόσβαση σε πολιτισμικά αγαθά της επιστήμης και της τεχνολογίας (πατέντες, πνευματικά δικαιώματα, αλλά και απαγόρευση της ανάπτυξης συγκεκριμένων τεχνολογιών με την απειλή ή την άσκηση στρατιωτικής επιβολής). Ο αγώνας για την παγκόσμια υπεροχή και κυριαρχία στην επιστήμη και την τεχνολογία χαρακτηρίζει εν πολλοίς την εποχή του «ψυχρού πολέμου». *Μετά την ήττα των περισσότερων πρώιμων σοσιαλιστικών επαναστάσεων του 20^{ου} αι.* (βλ. σχετικά Πατέλη 2007), *η παγκόσμια κεφαλαιοκρατία ανέκτησε εν πολλοίς το παγκόσμιο μονοπώλιο επί της επιστήμης, της τεχνολογίας και της παιδείας, και επιδιώκει πλέον να τις υπαγάγει πλήρως στο κεφάλαιο, ορίζοντας τα θεσμικά και λειτουργικά πλαίσιά τους με την επιβολή σε*

αυτές ενιαίων προτύπων σε περιφερειακό και παγκόσμιο επίπεδο.

Στα πλαίσια της ληστροικής άντλησης απόλυτης υπεραξίας από τους δυνάμει και ενεργεία «αποσχολήσιμους» σε συνθήκες κρίσης, ήττας του εργατικού κινήματος και εκμηδένισης των παραδοσιακών συλλογικοτήτων, κινείται και η επιχειρούμενη «μεταρρύθμιση» της παιδείας. Προωθείται λοιπόν ένα σύστημα «διαβίου κατάρτισης» πολλών ταχυτήτων, όπου ανασφαλείς εκπαιδευτές θα εκπαιδεύουν με τη σειρά τους εφήμερους εκπαιδευτές ανέργων και οι εκπαιδευόμενοι άνεργοι θα πιέζουν για θέσεις εργασίας. Επιδιώκεται δηλαδή μια άμεσα χειρουργική και χρησιμοθηρική υπαγωγή της προπαρρασκευής της βασικής παραγωγικής δύναμης (του ανθρώπου-εργαζομένου) στις τρέχουσες αγοραίες ανάγκες του παγκόσμιας εμβέλειας επιθετικού κεφαλαίου, με γνώμονα τη μεγιστοποίηση της κερδοφορίας δια του κατακερματισμού-ανταγωνισμού του υποκειμένου της εργασίας. Ο καθολικός χαρακτήρας της επιστημονικής εργασίας συρρικνώνεται μέσω της ιδιωτικής της χρήσης και εκμετάλλευσης. Το όλο σύστημα των πνευματικών δικαιωμάτων, αδειών και ευρεσιτεχνιών μαζί με τον μονοπωλιακό έλεγχο που ασκείται σε ευρύτατο φάσμα ερευνών, λειτουργεί ως *ωμός φραγμός στην έρευνα* (για να αποφευχθεί η απαξίωση εν ενεργεία κεφαλαιουχικών εξοπλισμών και να μην απωλεσθούν μονοπωλιακές θέσεις και κέρδη). Η μονόπλευρη αξίωση για μεγιστοποίηση της κερδοφορίας, σε σύγκριση με το μέσο

ποσοστό κέρδους, οδηγεί σε ανηλεή αγώνα για την πρωτοπορία, που χαρακτηρίζεται από κατασπατάληση πόρων και ανθρωπίνου δυναμικού, λόγω επιβολής επιχειρηματικού απορρήτου, με τις αλληλοεπικαλύψεις ερευνών (το περιεχόμενο των οποίων είναι απροσπέλαστο λόγω ανταγωνισμού και «εμπορικού απορρήτου», λόγω εμπλοκής με την πολεμική βιομηχανία, κ.ο.κ.), σε υπονόμευση του καθολικού χαρακτήρα των ενδοεπιστημονικών και διεπιστημονικών σχέσεων (λόγω του ανταγωνισμού των επιστημόνων, των ερευνητικών κέντρων), κ.λπ.¹.

Βιβλιογραφία

- America's bail-out plan. The doctors' bill. Sep 25th 2008. From *The Economist* print edition. http://www.economist.com/finance/displayStory.cfm?source=hptextfeature&story_id=1230574, ημερομηνία ανάκτησης: 5. 12.2010.
- Bakan J. *The Corporation*. Εκδόσεις ΚΨΜ. Αθήνα 2007.
- Brzezinski Z. K. *America and the World: Conversations on the Future of American Foreign Policy*, Basic Books 2008.
- Brzezinski Z. K. *Second Chance: Three Pre-*
-
1. Σημείωση της Σ.Ε.: Στο σημείο αυτό ακολουθούσε η πρακτική εφαρμογή των παραπάνω με αναλυτικές αναφορές στο «επιχειρηματικό πανεπιστήμιο». Το κείμενο αυτό αποφασίστηκε από το περιοδικό «Σύγχρονη Εκπαίδευση», εξαιτίας της επικαιρότητας (και της συγκυρία της δημόσιας διαβούλευσης), να δημοσιευθεί καθ' υπέρβαση στο προηγούμενο τεύχ. 163/2010.

- sidents and the Crisis of American Superpower, Basic Books 2007.
- Brzezinski Z. K. *The Choice: Global Domination or Global Leadership*, Basic Books 2004.
- Dickson D., «The New Politics of Science», London, 1988.
- Ritzer G., «The Macdonaldization of Society», Thousand Oaks, California, 2000.
- Ritzer G., «The Weberian Theory of Rationalization and the MacDonalidization of Contemporary Societies», in Kivisto ed., *Illuminating Social Life*, Pine Forge, 2002. P. 47-72.
- Schulz H. J. Παγκοσμιοποίηση. Αλήθειες και ψέματα. Πρωτοποριακή βιβλιοθήκη. Αθήνα, 1999.
- Sharp R., «Knowledge, Ideology and the Politics of Schooling», London, 1980.
- You Pay Your Crisis Ιστότοπος. Κείμενα για την κρίση. <http://youpayyourcrisis.blogspot.com/> ημερομηνία ανάκτησης: 5.12.2010.
- Ziegler J. Η αυτοκρατορία της ντροπής. Σύγχρονοι Ορίζοντες. Αθήνα, 2008.
- Ziegler J. Η ιδιωτικοποίηση του κόσμου και οι νέοι κοσμοκράτορες. Σύγχρονοι Ορίζοντες. Αθήνα, 2004.
- Αμπντούλοφ Α.Ν., Κούλιν Α.Μ., «Εξουσία, επιστήμη, κοινωνία. Το σύστημα κρατικής αρωγής της επιστημονικής και τεχνικής δραστηριότητας: η εμπειρία των Η.Π.Α. », Μόσχα, 1994.
- Απέκη Λ., «Πανεπιστήμιο. Η πολιτική της απορρύθμισης», Εταιρεία Ν. Πουλατζάς, Αθήνα, 2001.
- Βαζιούλιν Β. Α. Για τη Ρωσία και τον κομμουνισμό σήμερα. Αριστερή ανασύνταξη, τ. 4-5, 1994, σ. 45-69, και <http://www.ilhs.tuc.gr/gr/Sineteuxi.htm>, ημερομηνία ανάκτησης: 5.12.2010.
- Βαζιούλιν Β. Α. Η λογική της ιστορίας. Ζητήματα θεωρίας και μεθοδολογίας. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα, 2004.
- Βαζιούλιν Β. Α., «Η λογική του Κεφαλαίου του Κ. Μαρξ», Μόσχα, 2002.
- Βαζιούλιν Β.Α., «Η Λογική της Ιστορίας. Ζητήματα θεωρίας και μεθοδολογίας», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2004.
- Βαζιούλιν Β.Α., «Περί του ζητήματος του “μηχανισμού” ανάπτυξης της θεωρητικής γνώσης», *Vestnic Moskofskovo Universiteta*, Ser. 8, τ. 2, σ. 48-59, 1964. <http://www.ilhs.tuc.gr/ru/stat2.htm> ημερομηνία ανάκτησης: 5.12.2010.
- Βαζιούλιν Β.Α., «Το σύστημα της λογικής του Χέγκελ και το σύστημα λογικής στο “Κεφάλαιο” του Μαρξ», *Επιστημονική Σκέψη* τ. 36, σ. 75-82, 1987. <http://www.ilhs.tuc.gr/gr/LogikiHegel.htm> ημερομηνία ανάκτησης: 5.12.2010.
- Βαριλιό Π., «Η πληροφορική βόμβα», Νησίδες, Αθήνα, 2000.
- Βατικιώτη Λ. Επέβαλαν το Σχέδιο Πόλσον πραξικοπηματικά. Πριν, 14.11.08. <http://crisisreloaded.blogspot.com/2008/10/forces-of-labor.html>, ημερομηνία ανάκτησης: 5.12.2010.
- Βατικιώτη Λ. Η ύφεση είναι εδώ. <http://politikafeneio.com/neo/modules.php?name=News&file=article&sid=5889> ημερομηνία ανάκτησης: 5.12.2010.
- Βατικιώτη Λ. Σοσιαλισμός για τους κερδοσκόπους. http://crisisreloaded.blogspot.com/2008/10/blog-post_6590.html, ημερομηνία ανάκτησης: 5.12.2010.
- Γεωργιάδη Π. Ανώτατη εκπαίδευση και πανεπιστημιακό κίνημα, ορισμένα ζητήματα πολιτικής. 29/09/08 http://www.kke.gr/2004_4/anotath_ekpaideysh_kaipanepisthmiako_kinhma_orismena_zhthmata_politikhs ημερομηνία ανάκτησης: 5.12.2010.
- Γιαννούτσου Κ., «Η απάτη ως μέσο προώθησης των επιστημόνων» Βιβλιοθήκη, 04/02/2005. [http://www.enet.gr/online/online_issues.jsp?dt=04/02/2005&pid=51&id=17323440] ημερομηνία ανάκτησης: 5.12.2010.
- Διεθνής Σχολή «Λογική της Ιστορίας» (Δ.Σ.Λ.Ι.) <http://www.ilhs.tuc.gr/gr/index.htm>, ημερομηνία ανάκτησης: 5.12.2010.
- ΔΙΚΤΥΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ και ΣΥΝΤΟΝΙ-

- ΣΜΟΥ για το ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΚΙ-
ΝΗΜΑ <http://net.glotta.ntua.gr/> ημερομη-
νία ανάκτησης: 5.12.2010.
- Ερμηνεία για την κρίση από την Ιταλία. http://crisisreloaded.blogspot.com/2008/10/blog-post_4215.html, ημερομηνία ανάκτησης: 5.12.2010.
- Καζάκη Δ. Άρθρα για την κρίση. <http://youpayyourcrisis.blogspot.com/search/label/%CE%91%CE%A1%CE%98%CE%A1%CE%91%20%2F%20%CE%9A%CE%91%CE%96%CE%91%CE%9A%CE%97%CE%A3> ημερομηνία ανάκτησης: 5.12.2010.
- Κείμενο διαβούλευσης για την έναρξη διαλόγου. Εθνική στρατηγική για την Ανώτατη Εκπαίδευση... www.minedu.gov.gr/publications/docs/keimeno_diaboyleyshs_101023.pdf ημερομηνία ανάκτησης: 5.12.2010.
- Λαζαρίδης Θ. Ο δρόμος για την αναγέννηση του ελληνικού πανεπιστημίου. Κριτική. Αθήνα, 2008.
- Λένιν Β. Ι. Ιμπεριαλισμός. Στο: Άπαντα, τ. 27.
- Λένιν Β. Ι. Σοσιαλισμός και πόλεμος. Στο: Άπαντα, τ. 21.
- Μαρξ Κ. Το κεφάλαιο. Τ. 1-3. Σύγχρονη Εποχή. Αθήνα, 1978.
- Μαυρουδέα Σ. Οι τρεις εποχές του πανεπιστημίου. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα, 2005.
- Μηνακάκη Β. Ιδεολογική διαπάλη για την κρίση. Πριν, 2.11.2008.
- Ναξάκη Χ. Παγκοσμιοποίηση: μύθοι και πραγματικότητα. Στο: Μύθοι και πραγματικότητα την εποχή της παγκοσμιοποίησης. Εκδ. Πατάκη. Αθήνα, 2003.
- Παγκόσμια Ακαδημία Πολιτισμών. Ποια παγκοσμιοποίηση; Εξάντας. Αθήνα, 2005.
- Παπακωνσταντίνου Π. Το χρυσό παραπέτασμα. Α.Α.Λιβάνη. Αθήνα, 2008.
- Πατέλη Δ. Για την αναγκαιότητα διάκρισης πρώιμων και ύστερων σοσιαλιστικών επαναστάσεων. ΔΙΑΠΛΟΥΣ, τεύχος 18, Φεβρ.-Μαρτ. 2007, σ.20-24.
- Πατέλη Δ. Ιμπεριαλιστική «παγκοσμιοποίηση» και προοπτική χειραφέτησης της ανθρωπότητας. ΔΙΑΠΛΟΥΣ, τεύχος 9, Αύγουστος Σεπτέμβριος 2005, σελ. 28-32.
- Σακελλαρόπουλου Σ. Ο μύθος της παγκοσμιοποίησης και η πραγματικότητα του ιμπεριαλισμού. Gutenberg. Αθήνα, 2004.
- Σαμίρ Αμίν. Πέρα από τον γερασμένο καπιταλισμό. Εκδ. Α.Α. Λιβάνη. Αθήνα, 2004.
- Σταμάτη Γ. Περί Νεοφιλελευθερισμού. Εκδόσεις ΚΨΜ. Αθήνα 2008.
- Симонова К. Глобальная энергетическая война. Москва, Алгоритм, 2007. □

Το 1ο μέρος δημοσιεύθηκε στο τεύχος 163 και περιλαμβάνει τις εξής ενότητες:

Αγοραία αναμόρφωση θεσμών και ηθών

Προς ένα κατοχικό Πανεπιστήμιο-Επιχείρηση

Υπάρχει προοπτική;